

ΚΡΗΤΕΣ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΙ

Ἡ σύνθεση ὕμνων καὶ ἀκολουθιῶν εἶναι παλαιὰ καὶ κοινὴ συνήθεια τῶν βυζαντινῶν λογίων, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. Ἡ συνήθεια αὐτὴ ἐπιβιώνει καὶ στοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους καὶ παρουσιάζεται ζωντανὴ ἀκόμη καὶ στίς ἡμέρες μας. Ἡ καθιέρωση νέων ἀγίων ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, ὅπως εἶναι οἱ νεομάρτυρες κυρίως, καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς λατρείας τοπικῶν ἀγίων δημιουργοῦν τὴν ἀνάγκη συνθέσεως νέων ὑμνογραφικῶν κειμένων. Ἀναφέρω ὡς παράδειγμα τὴν καθιέρωση τῆς ἑορτῆς τῆς Ἀγίας Σκέπης (28 Ὀκτωβρίου), μετὰ τὸν πόλεμο τοῦ 1940, ὡς ἔκφραση τῆς ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν Ὑπέραρχο Στρατηγόν. Ἡ ἀγιοποίηση τοῦ Νεκταρίου Πενταπόλεως ἢ ἡ ἀνακομιδὴ τῆς τίμιας Κάρας τοῦ Ἀποστόλου Τίτου στὸ Ἡράκλειο Κρήτης (12 Μαΐου 1966) εἶναι πρόσφατα ἐπίσης παραδείγματα ἑορτῶν γιὰ τίς ὁποῖες ἀπαιτήθηκαν νέα ὑμνογραφικὰ κείμενα.

Τὰ νέα αὐτὰ κείμενα δὲν εἶναι βέβαια πρωτότυπα καὶ δὲ διεκδικοῦν τίτλους ποιητικούς. Στῆρίζονται ἐξ ὀλοκλήρου στὰ βυζαντινὰ πρότυπα, πού τὰ ἀναμασοῦν καὶ τὰ ἐπαναλαμβάνουν. Εἶναι ὡστόσο ἐνδιαφέροντα, ἀπὸ φιλολογικὴ καὶ ἱστορικὴ ἄποψη, ὡς μαρτυρίες προσώπων, γεγονότων καὶ ἐποχῶν. Πολλὰ κείμενα ἀνήκουν σὲ γνωστοὺς καὶ διαπρεπεῖς λογίους, τῶν ὁποίων καὶ ἐρμηνεύουν ἢ ἐκφράζουν τίς τάσεις καὶ τὰ ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέροντα. Θὰ ἦταν συνεπῶς χρήσιμο ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις νὰ συγκεντρωθεῖ τὸ ὕλικό καὶ νὰ συνταχθεῖ πλήρης κατάλογος τῶν ὑμνογράφων, βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν. Ὁ κατάλογος πού συνέταξε ἄλλοτε ὁ C. Emeriau (βλ. βιβλιογραφία), παρόλο πού εἶναι ἀκόμη χρήσιμος, καθὼς εἶναι καὶ ὁ μοναδικός, εἶναι ὡστόσο ξεπερασμένος καὶ σὲ πολλὰς περιπτώσεις περιέχει χονδροειδῆ σφάλματα καὶ ἀνακρίβειες.

Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ συγκεντρωθοῦν χρήσιμες πληροφορίες, κυρίως βιβλιογραφικὲς, διάσπαρτες σὲ περιοδικὰ καὶ βιβλία, μὲ ὁδήγησαν στὴ σύνταξη τοῦ παρόντος καταλόγου, πού περιλαμβάνει τοὺς κρητικούς ὑμνογράφους τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων. Ἀλλὰ ἡ ἐπιλογή τοῦ θέματος ἀνταποκρίθηκε καὶ στὰ ἰδιαιτέρως ἐπιστημονικὰ μου ἐνδιαφέροντα, βυζαντινολογικὰ καὶ κρητολογικὰ, καὶ τὸ θεώρησα κατάλληλο ὡς πρώτη συνεργασία στὸν πρῶτο τόμο τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης.

Στὴ σύνταξη τοῦ παρόντος καταλόγου τηρήθηκαν οἱ παρακάτω βασι-
κὲς ἀρχές:

α) Χρονικὴ ἀφειρηρία θεωροῦνται οἱ χρόνοι τῆς Ἀλώσεως (1453) καὶ ἔσχατο τέρμα τὸ 1922, ἔτος συνθέσεως πλήρους ἀσματικῆς ἀκολουθίας στὸν κρητικὸ ὄσιο Νικόλαο (1 Σεπτεμβρίου) ἀπὸ τὸν κρητικὸ πρωτοπρεσβύ-
τερο Κωνσταντῖνο Γεωργουλάκη.

β) Κρητικοὶ θεωροῦνται ὅσοι γεννήθηκαν στὴν Κρήτη ἢ ἀπὸ γονεῖς κρητικούς σὲ ἄλλα μέρη (Βενετία, Ζάκυνθο κ.ά.), ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν τόπο ὅπου ἔζησαν καὶ ἔγραψαν.

γ) Ὑμνογράφοι θεωροῦνται μόνο ὅσοι συνέθεσαν ἢ διασκεύασαν ὕμνους καὶ ἀκολουθίες γιὰ λειτουργικὴ χρῆση, σύμφωνα μὲ τὰ πρότυπα τῆς βυζαντι-
νῆς ὕμνογραφικῆς παραδόσεως.

δ) Δὲ θεωροῦνται ὕμνογράφοι ὅσοι ἔγραψαν θρησκευτικούς στίχους (ιάμβους, ψαλμούς, προσευχὲς) ἢ μετέφρασαν βιβλικὰ ἢ συναξαριακὰ κείμε-
να σὲ στίχους, στοιχεῖα δηλαδὴ πού δὲν ἔχουν καθιερωθεῖ στὴ λειτουργικὴ
χρῆση τῆς Ἐκκλησίας.

ε) Δὲ θεωροῦνται ὕμνογράφοι οἱ ἐκδότες καὶ διορθωτὲς ἀκολουθιῶν.

ς) Ἡ ἔρευνά μου δὲν ἐκτείνεται σὲ ἄλλες περιοχὲς δράσεως τῶν προ-
σώπων. Περιορίζεται μόνο στὶς σχετικὲς μὲ ὕμνογραφικὰ κείμενα πληροφορί-
ες καὶ στὴ σχετικὴ βιβλιογραφία. Οἱ ὕμνογράφοι κατατάσσονται ἀλφαβητι-
κά.

Ἐπιθυμῶ νὰ δηλώσω καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ ὅτι ὁ παρὼν κατάλογος δὲν
ἔχει τὴ φιλοδοξία νὰ θεωρεῖται πλήρης. Εἶναι βέβαιο ὅτι διέφυγαν πολλὰ ὀ-
νόματα καὶ ἔργα, πού ἄλλοι ἐρευνητὲς ἢ νεότερες ἐρευνες θὰμποροῦσαν νὰ
προσθέσουν. Μοῦ ἀρκεῖ ἡ ικανοποίηση τῆς πρώτης συμβολῆς στὸ θέμα.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- Ἄλεξιου, *Σύνοψις* = *Νέα πλήρης ἱερὰ Σύνοψις Προσευχῶν καὶ Ἀκο-
λουθιῶν ἐκδιδομένη ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς ἐπαρ-
χιακῆς Συνόδου τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐκκλησίας.*
Τεῦχος Α', περιέχον τὰς Προσευχὰς, τὰς Ἀ-
κολουθίας... καὶ τῶν ἐν Κρήτῃ ἐορταζομένων
ἀγίων..., Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης 1914 (Ἐκ-
τοῦ τυπογραφείου τῶν Καταστημάτων Στυλ.
Μ. Ἄλεξιου). Πρβλ. καὶ *ΕΕΒΣ*, Θ' 1932,
σσ. 85-86.
- Benešević = V. N. Benešević, *Opisanie grecheskikh rukopisej Monastyrja Sejatoj Ekateriny na Sinae*, τ. I καὶ III¹, Petrograd 1911, 1917.

- Βρετοῦ, ΝΦ = Ἀνδρέου Παπαδοπούλου Βρετοῦ, *Νεοελληνική Φιλολογία*, τ. Α'-Β', 1854-1857.
- ΕΕΒΣ = Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.
- Δετοράκη, Ἄγιοι = Θεοχ. Ε. Δετοράκη, *Οἱ ἅγιοι τῆς πρώτης βυζαντινῆς περιόδου τῆς Κρήτης καὶ ἡ σχετική πρὸς αὐτοὺς φιλολογία*, Ἀθήναι 1970 (διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ).
- Δετοράκη, Νεομαρτυρες = Θεοχ. Δετοράκη, Ἡ ὕμνογραφία τῶν Τεσσάρων Νεομαρτύρων τοῦ Ρεθέμνου, περ. «*Προμηθεὺς ὁ Πυρφόρος*», τεύχος 21, Σεπτεμβρίου-Ὀκτωβρίου 1980, σσ. 291-296.
- Emereau = Hymnographi Byzantini quorum nomina in litteras digessit notulisque adornavit C. Emereau, «*Échos d' Orient*», 21, 1922-25, 1926, passim.
- Εὐστρατιάδης, Ἄγιολόγιον = Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ἄγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι (1961).
- Εὐστρατιάδης, Κατάλογος Βατοπεδίου = Σωφρονίου Εὐστρατιάδου καὶ Ἀρκαδίου Βατοπεδινοῦ, *Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Βατοπεδίου ἀποκειμένων κωδίκων* (= Ἀγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, τ. Ι), Paris 1924.
- Εὐστρατιάδης, Κατάλογος Λαύρας = *Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας* (τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει), συντεχθεὶς ὑπὸ Σπυρίδωνος Λαυριώτου ἱατροῦ, ἐπεξεργασθεὶς δὲ καὶ διασκευασθεὶς ὑπὸ Σ. Εὐστρατιάδου (= Ἀγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, τ. ΙΙ, ΙΙΙ), Paris 1925.
- Ζαβίρα, ΝΕ = Γ. Ζαβίρα, *Νέα Ἑλλάς, ἦτοι Ἑλληνικὸν Θέατρον*, ἔκδ. Γ. Κρέμου, 1872 (ἀνατύπωση μὲ ἐπιμέλεια Τ. Α. Γριτσοπούλου, Ἀθήναι 1972).
- ΘΗΕ = *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. 1-12, Ἀθήναι 1961-1967.
- Ἰλαρίωνος, Ἀκολουθία = Ἀκολουθία ... ἐκδοθεῖσαι ἐπιμέλεια καὶ δαπάνη Ἰλαρίωνος (Κατσούλη), ἐπισκόπου Ρεθύμνης καὶ Ἀύλοποτάμου, ἐν Ἀθήναις 1877.

- Λάμπρου, *Κατάλογος* = Σπ. Π. Λάμπρου, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἐλληνικῶν κωδίκων*, τ. I-II, Cambridge 1898-1901.
- Legrand, *BH* = E. Legrand, *Bibliographie Hellénique*, τ. I-XI, Paris 1885-1928.
- Παπαδοπούλου, *Συμβολαὶ* = Γ. Παπαδοπούλου, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῶν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, Ἀθήναι 1890.
- Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *IB* = Ἀθανασίου Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, ἥτοι Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγιοτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων κωδίκων*, τ. I-V, ἐν Πετρούπολει 1891-1915.
- Petit, *BAG* = L. Petit, *Bibliothèque des Acolouthies Grecques* (= *Subsidia Hagiographica*, No 16), Bruxelles 1926.
- Πετράκι, Ἀπανωσήφης = Ἐμμ. Α. Πετράκι, Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Ἀπανωσήφης (Ἱστορία μιᾶς μονῆς), «*Κρητικὰ Χρονικὰ*» τ. I', 1956, σσ. 29-100.
- Τωμαδάκη, Ἐλεγχος = Νικ. Β. Τωμαδάκη, Ἐλεγχος τῶν ἐν Κρήτῃ ἀρχιερατευσάντων ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1645 - 1898), «*Ἐπετηρὶς τῆς Ἐταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν*» Γ', 1940, σσ. 114-155.
- Τωμαδάκη, Ἐπισκοπὴ Κυδωνίας = Νικ. Β. Τωμαδάκη, Ἐπισκοπὴ καὶ ἐπίσκοποι Κυδωνίας, «*Κρητικὰ Χρονικὰ*» IA', 1957, σσ. 1-42.
- Τωμαδάκη, Ὑμνογραφικὰ Ξένου = Νικ. Β. Τωμαδάκη, Ὑμνογραφικὰ καὶ ἀγιολογικὰ Ἰωάννου τοῦ Ξένου καὶ τρεῖς νέοι συγγραφεῖς κανόνων, *ΕΕΒΣ* Κ', 1950, σσ. 314-330.
- Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα* = Μαν. Ν. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς 1453 - 1820*, Ἀθήνα 1980 (Ἔκδ. Ἐθνικῆς Τραπέζης Ἑλλάδος).

ΟΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΙ

1. ΑΝΩΝΥΜΟΣ Ι

Στὸν κώδικα 837 (83) τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος σώζε-
ται πλήρης ἐγκωμιαστικὴ ἀκολουθία τῶν ἁγίων Δέκα Μαρτύρων τῆς Κρήτης
(Δεκεμβρίου 23). Ἡ ἀκολουθία αὐτή, ποὺ συντέθηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου
αἰώνα, γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν πανηγυρικὴ ἑορτὴ τῶν Ἁγίων στὸ Χάνδακα,
εἶναι ἡ πληρέστερη καὶ σημαντικότερη ἀπὸ ὅσες γνωρίζουμε. Περιλαμβάνει
ἀκολουθία μικροῦ καὶ μεγάλου Ἐσπερινοῦ, Λιτῆς, Ὁρθρου, Λειτουργίας,
καθὼς καὶ Μεγαλυνάρια σὲ τρεῖς στάσεις, κατὰ τὸ πρότυπο τῶν ἐγκωμίων
τοῦ Μ. Σαββάτου. Τὰ περισσότερα στοιχεῖα τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς (στιχηρά,
ιδιόμελα, κανόνες) εἶναι ἀνώνυμα καὶ πιθανῶς ἀνήκουν σὲ πολλοὺς ὑμνογρά-
φους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Βλ. Δετοράκη, Ἁγιοί, σσ. 85-94, ὅπου καὶ λεπτομερέστατη περι-
γραφή τοῦ χειρογράφου καὶ καταγραφή ὄλων τῶν ἀπαρχῶν.

2. ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΙΙ

Σὲ χειρόγραφο τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ἀπανωσήφη στὴν
Κρήτη ὑπάρχει πλήρης ἐγκωμιαστικὴ ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου. Γιὰ τὸν προ-
ορισμὸ τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς μᾶς πληροφορεῖ τὸ ἀκόλουθο σημείωμα στὴ σ.
8 τοῦ χειρογράφου: «*Ἡ παροῦσα ἀκολουθία τοῦ Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου,*
ἦτις ἐν τῷ Μηναίῳ οἶσα μικτή, κατὰ τὴν 3 τοῦ Νοεμβρίου, μετὰ τῶν τριῶν
Μαρτύρων (Ἀκεψιμᾶ, Ἀειθαλᾶ καὶ Ἰωσήφ), πρὸς τὸ εἶναι μόνην καὶ χωρι-
στην τὴν τοῦ Ἁγίου Ἀκολουθίαν, διὰ τὴν εὐλάβειαν καὶ πόθον τῶν εὐσεβῶν
πρὸς τὸν Ἁγιον, ὁποῦ θέλουσι νὰ εορτάζουσι λαμπρῶς τοῦ Ἁγίου τὴν μνή-
μην καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἐν τῇ γ' τοῦ Νοεμβρίου, καθὰ καὶ ἐν τῇ κγ'
τοῦ Ἀπριλίου· τούτου χάριν, ἐπιστασία καὶ ἐπιμελεία τοῦ πανοσιωτάτου
κυρίου Διονυσίου, καθηγουμένου τῆς ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἀπανωσήφη, ἐγένετο
καὶ καλλιγραφηθεῖσα ἀπεστάλη τῇ θεοφρουρήτῳ πόλει Σμύρνη, χάριν τῶν
ἐν αὐτῇ οἰκούντων Χριστιανῶν, ἐν τῷ Μετοχίῳ τῆς αὐτῆς ἱερᾶς Μονῆς τοῦ
Ἀπανωσήφη». Ἡ ἀκολουθία ἀπαρτίσθη ἀπὸ συνθέματα ἑνὸς ἢ περισσό-
τερων ἀνώνυμων μοναχῶν τῆς μονῆς καὶ ἀντιγράφηκε τὸ 1794 ἀπὸ τὸ λόγι-
οκωδικογράφο Γεώργιο Γουνάλε, γιὰ τὸν ὁποῖο βλ. παρακάτω. Ὑπάρχουν ὡ-
στόσο καὶ ἐπώνυμοι ὕμνοι στὴν ἀκολουθία αὐτή. Τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον ἴσως στοι-
χεῖο τῆς εἶναι ἕνας «Παρακλητικὸς κανὼν εἰς τὸν Μεγαλομάρτυρα Γεώργιον
τοῦ Ἀπανωσήφη», ἀνώνυμος ἐπίσης. Συνθεμένος κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Μι-
κροῦ Παρακλητικοῦ κανόνα τῆς Θεοτόκου, ἀρχίζει:

ᾠδὴ α'. ᾠχος πλ. δ'. Πρὸ τὸ Ἑγγρὰν διοδεύσας.
Πολλαῖς συνεχόμενος συμφοραῖς...

Ἀπὸ τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ ὕφος τοῦ κανόνα αὐτοῦ γίνεται φανερόν ὅτι τὴν ἀφορμὴν γιὰ τὴ σύνθεσίν του ἔδωσε κάποια φοβερὴ ἐπιδημία τοῦ Χάνδακα (1648-1669). Τὸ παρακάτω τροπάριον (ὠδὴ δ', 2) εἶναι πολὺ χαρακτηριστικόν:

*Τῶν βαρβάρων τὴν ἔφοδον διώξον, παμμάρκαρ,
καὶ τῆς πανώλους τε ἐλευθέρωσον τοὺς δούλους σου,
τοὺς θερμῶς προστρέχοντας τῇ σκέπῃ σου.*

Ἐπιδημία πανούκλας εἶναι γνωστὴ τὸ 1655 καὶ τὸ 1660 (βλ. Θεοχ. Δετοράκη, Ἡ πανώλης ἐν Κρήτῃ. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπιδημιῶν τῆς νήσου, *ΕΕΦΣΠΑ* 1970-71, Ἀθῆναι 1971, σσ. 131-132. Ἐπίσης, Γερ. Ἡ. Πεντογάλου, Ὑπομνήματα γιατρῶν στὸ Fr. Morosini γιὰ τὴν πανώλην στὸ Χάνδακα τὸ 1660, «*Κρητολογία*» VII, 1978, σσ. 75-80).

Ἡ παρακλητικὴ αὐτὴ ἀκολουθία ὥστόσο μπορεῖ νὰ χρησιμοποιεῖται σὲ κάθε περίπτωσι δοκιμασίας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο τροπάριον (ὠδὴ ζ', 2):

*Ἐξάρπασον συμφορῶν, Γεώργιε,
καὶ δεινῆς πανωλεθρίας καὶ ζάλης,
τρικνυμῶν, ἀστραπῶν καὶ χαλάζης
καὶ πάσης δεινῆς περιστάσεως,
ἀκρίδος τε καὶ λοιμοῦ,
ταῖς πρὸς Θεὸν θερμαῖς ἰκεσίαις σου.*

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Πετράκι, Ἀπανωσήφης, σσ. 69-72, ὅπου πλήρης περιγραφή καὶ ἔκδοσις ἑνὸς δοξαστικοῦ καὶ δύο μεγαλυνοῦ. Ὁ παρακλητικὸς κανόνας ἐκδίδεται ὀλόκληρος στίς σσ. 95-100. Τίς ἀπαρχὲς περιέλαβε ἡ H. Follieri, *Initia Hymnorum Ecclesiae Graecae*, vol. I-V², Città del Vaticano 1960-1966 (= *Studi e Testi*, 211 - 215 bis), passim. Γιὰ τὴν ὑπαρξὴν καὶ ἄλλου χειρογράφου τῆς ἴδιας ἀκολουθίας βλ. παρακάτω, στὸ λῆμμα Γουνάλες Γεώργιος. Δὲν μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω ἂν οἱ ἀκολουθίες τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ποὺ περιέχονται στὸ χειρόγραφο 367 (3440) τῆς Μονῆς Κουτλουμουσίου, ἔχουν σχέση μετὰ τὸ παραπάνω τῆς μονῆς Ἀπανωσήφης. Πάντως καὶ τὸ ἀγιορειτικὸν χειρόγραφο γράφτηκε στὴ μονὴ Ἀπανωσήφης τὸ 1724, ἀπὸ τὸν μοναχὸν Γερώντιο Καλαμαρά. Πρβλ. Λάμπρου, *Κατάλογος*, τ. Α', σ. 312.

3. ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΙΙΙ

Στὸν κώδικα 17 (17. IMK 674) τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἑρα-

κλείου (18ος αἰ.), σ. 74, βρίσκεται ἀπολυτίκιο τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, παραλλαγή τοῦ γνωστοῦ ἀπὸ τὰ Μηναῖα:

*Στρατεῖαν κατέλιπες τὴν νῦν ἐπίκληρον·
οὐράνιον ἔτυχες τὴν ὄντως ἄφθαρτον,
δόξαν ἀποδιώξας βασιλέως γηίνου,
εὐκλειαν δὲ τὴν ἄνω μόνην ἐπιζητήσας·
διὸ καὶ τοὺς στεφάνους ἀξίως παρὰ Χριστοῦ
ἐκομίσω, Μηνᾶ παναοίδιμε.*

Ἐπειδὴ τὸ χειρόγραφο σχετίζεται μὲ τὴν οἰκοδομὴ καὶ τὰ ἐγκαίνια τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ στὸ Ἡράκλειο (10 Νοεμβρίου 1735) ἀπὸ τὸ δραστήριο μητροπολίτη Γεράσιμο Λετίτζη (1725-1756), εἰκάζω ὅτι καὶ τὸ παραπάνω ἀπολυτίκιο εἶναι διασκευὴ τοῦ ἴδιου τοῦ μητροπολίτη Γερασίου.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Βλ. Θεοχ. Δετοράκη, Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν χειρογράφων τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς πόλεως Ἡρακλείου Κρήτης, *ΕΕΒΣ ΜΓ*, 1977-78, σ. 214.

4. ΑΝΩΝΥΜΟΣ IV

Στὴν ἔντυπη «*Ἀκολουθία τῶν ἐκ Μελάμπων τῆς ἐν Κρήτῃ Ἱεραῶς Ἐπισκοπῆς Λάμπης ἀγίων Τεσσάρων τοῦ Χριστοῦ νεομαρτύρων Ἁγγελῆ, Μανουήλ, Γεωργίου καὶ Νικολάου τῶν ἐν Ρεθύμνῃ τῆ καὶ Ὀκτωβρίου τοῦ ῥωκά μαρτυρησάντων. Ἀνατύπωσις μετὰ πολλῶν προσθηκῶν καὶ διορθώσεων, ἐν Ρεθύμνῃ 1888. Τύποις Στυλ. Ἐμμ. Καλαϊζάκη*», περιέχεται (σσ. 12-23) ἀνώνυμος κανόνας, σὲ ἦχο δ', πρὸς τὸ· Ἀνοίξω τὸ στόμα μου. Ἀρχίζει:

Βυθῶ χειμαζόμενος τῆς ἁμαρτίας, φιλόφθωπε...

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Petit, *BAG*, σ. 183. Ἐπίσης Δετοράκη, *Νεομάρτυρες*, σσ. 294-295.

5. ΒΑΡΑΝΗΣ (ἢ ΒΑΡΟΥΝΗΣ) ΚΟΣΜΑΣ

Σὲ πολλοὺς μουσικοὺς κώδικες ἀναφέρεται ὁ μοναχὸς Κοσμάς Βαράνης ἢ Βαρούνης, ποὺ ἀκμάζει στὴν Κρήτη στὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 17ου αἰώνα. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς μουσικὲς του συνθέσεις, σώζονται καὶ δύο θεοτοκία του στὸν κώδικα 963 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος. Τὸ πρῶτο (φ. 349β) σὲ στίχο δεκαπεντασύλλαβο, τὸ δεύτερο σὲ ἐλεύθερο (φ. 266α). Οἱ ἀπαρχῆς τῶν ὕμνων αὐτῶν εἶναι:

α. (ἦχος πλ. δ'): *Δέσποινά μου πανάχραντε, μητέρα τοῦ Ἱψίστου...*

β. (ἦχος α'): *Χαῖρε, Δέσποινα, μήτηρ ἐλέους, ζωῆ, γλυκύτης...*

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Στάθης, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σσ. 113 καὶ σμ. 2 (ἔπου τὸ δεύτερο θεοτοκίο) καὶ 184, ἀρ. 25, ἔπου τὸ πρῶτο σὲ δεκαπεντασύλλαβο στίχο. Βλ. ἐπίσης, Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα*, σ. 29 καὶ 83, σμ. 56, ἔπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία.

6. ΒΕΛΗΜΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Λόγιος τοῦ 18ου αἰώνα, ἀπὸ τὴν Κυδωνία (Χανιά) τῆς Κρήτης. Συνέθεσε ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐένου ἢ Ἐρημίτου (Ὁκτωβρίου 7), ποὺ ἐκδόθηκε στὴ Βενετία τὸ 1782, μὲ τὸν τίτλο: «*Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου, τοῦ συνασκήσαντος ἐν τῇ νήσῳ Κρήτης μετὰ τινῶν ἄλλων συνασκητῶν αὐτοῦ ἐνενήκοντα ἐννέα. Συντεθεῖσα δὲ παρὰ Γεωργίου Βελημᾶ, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθεῖσα, καὶ ἤδη πρῶτον ἐν τύπῳ δοθεῖσα. Δαπάνη τοῦ πανοσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις ἁγίου προηγουμένου τῆς ἁγίας μονῆς Γδερνέτου, τῆς ἐν τῇ ἐπισκοπῇ τοῦ ἁγίου Κυδωνίας κειμένης, κυρίου κυρίου Ἰωάσαφ τοῦ πικλήν Καπετανάκη Γαβαλά, ἀμπβ'. Ἐνετίησιν 1782*». Ἡ ἀκολουθία αὐτὴ ἐπανεκδόθηκε τρεῖς φορές: τὸ 1787 στὴ Βενετία ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο Δημητρίου Θεοδοσίου, τὸ 1857 στὴν Ἐρμούπολη τῆς Σύρου ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο Γεωργίου Μελισταγοῦς τοῦ Μακεδόνας, καὶ τὸ 1948 στὰ Χανιά, ἀπὸ τὸν (τότε) ἀρχιμανδρίτη Τιμόθεο Παπουτσάκη, τὸν σημερινὸ Ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Legrand, *BH XVIII s. II*, 1928, σσ. 372, 466 (ἀρ. 1063 καὶ 1188). L. Petit, *BAG*, σσ. 115-117. Emereau, *EO* 22, 1923, σ. 428. Βρετοῦ, *NΦ*, I, σ. 113. Τωμαδάκη, Ἐπισκοπὴ Κυδωνίας, σ. 29.

7. ΒΛΑΣΤΟΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ

Διάσημος Κρητικὸς λόγιος ἱερομόναχος (16-17 αἰ.), ἱεροκέρυκας, δάσκαλος τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως καὶ τοῦ Μελετίου Συρίγου, ἀπὸ τὶς μεγάλες μορφές τῆς κρητικῆς ἀναγεννήσεως. Εἶναι ἐπίσης γνωστὸς ὡς ἐπιγραμματοποιός, ἀλλὰ καὶ ὡς ὕμνογράφος. Συνέθεσε ἓνα ἰδιόμελο στὴν Ἁγία Πελαγία (Ὁκτωβρίου 8), σὲ ἦχο πλ. δ'. Ἀρχίζει:

Μετὰ τὸ ἀρνήσασθαι σαρκὸς τὴν εὐπάθειαν...

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Emereau, *EO* 23, 1924, σ. 410. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ὁ Μελέτιος Βλαστὸς ὡς ἐπιγραμματοποιός καὶ ὕμνογράφος, «*Ἀθηνᾶ* ΝΓ', 1949, σσ. 85-93. Ἡ μελέτη ἀνατυπώθηκε στὸν τόμο «*Μεταβυζαντινὰ Φιλολογικά*», Ἀθῆναι 1965, σσ. 49-56.

8. ΒΛΑΣΤΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Κρητικός ιερωμένος (πρεσβύτερος) τοῦ 17ου αἰώνα. Ἴσως κατάγεται ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο, ἂν ταυτίζεται μὲ τὸν ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν ποιητὴ Μαρίνο Τζάνε Μπουνιαλῆ ὁμώνυμο Ρεθύμνιο λόγιό Νικόλαο Βλαστό.

Στὸν κώδικα 60 τῆς Μονῆς Ξενοφώντος τοῦ Ἁγίου Ὁρους σώζονται: «*Οἴκοι κδ' εἰς τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν Σταυρόν, ποίημα Νικολάου ἱερέως Βλαστοῦ τοῦ Κρητός*». Ἴσως καὶ τὰ ἐγκωμιαστικὰ τροπάρια τοῦ Σταυροῦ στὸν ἴδιο κώδικα νὰ εἶναι ποίημα τοῦ Βλαστοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Λάμπρου, *Κατάλογος*, Α', σ. 68.

9. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο ΚΡΗΣ

Διάσημος ἐκκλησιαστικὸς μουσικός, ποὺ ἀκμάζει στὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα. Τὸ ὄνομά του βρίσκεται συχνότατα στὰ μουσικὰ χειρόγραφα. Ὅρισμένες ἐνδείξεις ὑπάρχουν ὅτι συνέθεσε καὶ τροπάρια, ἀκολουθώντας τὴ μακρότατη παράδοση τοῦ εἴδους. Στὸν κώδικα ἀρ. 9 τῆς Μονῆς Ζωγράφου τοῦ Ἁγίου Ὁρους (18ου αἰ.), φ. 337α, ὑπάρχουν: «*Ἐπιστολικοὶ τινες τύποι καὶ τροπάρια Γεωργίου τοῦ Κρητός*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Emereau, *EO* 22, 1923, σ. 426. Λάμπρου, *Κατάλογος*, Α', σ. 32. Παπαδοπούλου, *Συμβολαί*, σ. 318. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα*, σσ. 52-53 καὶ 98, σημ. 304-306.

10. ΓΕΩΡΓΟΥΛΑΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Πρωτοπρεσβύτερος στὴν ἐνορία Ἀσωμάτων Ρεθύμνου συνέθεσε ἀκολουθία τοῦ ὁσίου Νικολάου, ποὺ ἀσκήτεψε στὸ φαράγγι τοῦ Κουρταλιώτη τῆς ἴδιας ἐνορίας (Σεπτεμβρίου 1). Δακτυλογραφημένο ἀντίγραφο τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς εἶδα στὴ Βικελαία Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Ἁρακλείου (ἀρ.712/30 Ε), μὲ τὸν τίτλο: «*Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου τοῦ ἐν τῷ φάραγγι Κουρταλιώτου ἀσκήσαντος καὶ ἐν Κρήτῃ ἀσκητικῶς διαλάμψαντος*. Συντεθεῖσα ὑπὸ τοῦ οἰκείου ἐφημερίου τῆς ἐνορίας Ἀσωμάτων Κωνσταντίνου Γ. Γεωργουλάκη, πρωτοπρεσβυτέρου. Ἐγραψα ἐν ἔτει 1922». Μὲ τὸν ἴδιο τίτλο τυπώθηκε ἡ ἀκολουθία χωρὶς χρονολογία ἐκδόσεως.

Ἡ ἀκολουθία εἶναι πλήρης καὶ περιλαμβάνει στιχηρὰ ἐσπέρια, Λιτὴ καὶ Ὁρθρο. Ὁ κανόνας, σὲ ἤχο πλ. δ' (πρὸς τὸ Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ), ἀρχίζει:

Ἐθελξέ σε ὁ πόθος ὁ δεσποτικός...

Τὴν ἀκολουθία συμπληρώνουν 24 μακαριστάρια, ποὺ ἀκροστιχίζουν ἀλφαβητικὰ (Α-Ω). Τὸ πρῶτο:

Αἱ γενεαὶ πᾶσαι μακαρίζομέν σε, Νικόλαε τρισμάκαρ.

11. ΓΟΥΝΑΛΕΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Λόγιος κωδικογράφος τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας. Τὸ 1794 ἀντέγραψε τὸν κώδικα μετὰ τὴν ἀκολουθία τῆς ἐορτῆς τῆς 3ης Νοεμβρίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ἀπανωσήφη (βλ. παραπάνω, Ἀνώνυμος II). Τὸ ἐπόμενο ἔτος (1795) ἀντέγραψε ἄλλο χειρόγραφο μετὰ πλήρη ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, σχεδὸν ὅμοια μετὰ τὴν παραπάνω. Τὸ χειρόγραφο τοῦτο βρίσκεται σήμερα στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο, μετὰ ἀριθμὸ Additional 41483. Στὸ φ. 43 τοῦ νέου τούτου χειρογράφου ὑπάρχουν «*Μεγαλυνάρια τοῦ ἁγίου εἰς τὴν ἐνάτην ᾠδὴν*», πιθανῶς ποίημα τοῦ κωδικογράφου. Τὸ πρῶτο:

*Ὁ ἄγγελος ἐβόα τῷ θεῷ Γεωργίω, ἐν τῷ τροχῷ κειμένω·
«Ἰσχυε καὶ ἀνδρίζου· Χριστὸς γὰρ οὐρανόθεν τὸ στέφος
σοι κομίζει».*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Ν. Μ. Παναγιωτάκη, Νέον χειρόγραφον τῆς Μονῆς Ἀπανωσήφη, «*Κρητικὰ Χρονικά*» ΙΖ', 1963, σσ. 7-15, ἰδιαιτέρα σσ. 12-13, ὅπου καὶ ἐκδοσὴ τῶν μεγαλυναρίων.

12. ΓΡΑΔΟΝΙΓΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἱερέας ἀπὸ τὴν Κυδωνία (Χκνιά), ἀναφέρεται καὶ ὡς δάσκαλος στὴν κοινοτικὴ σχολὴ τῆς Βενετίας τὸ 1650. Συνέθεσε τὴν τρίτη στάση τῶν μακαρισταρίων τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου, ὅπως φαίνεται στὴν ἀκροστιχίδα: «*Ἀντώνιος ἱερεὺς Γραδωνίγος*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Τωμαδάκη, Ὑμνογραφικὰ Ἐξένου, σ. 314. Τοῦ ἰδίου, Ἐπισκοπὴ Κυδωνίας, σ. 30. Τοῦ ἰδίου, Ἰαρίων Γραδενίγος μητροπολίτης Ἡρακλείας καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτῷ λόγιοι καὶ σχετικοὶ Κρήτες, *ΕΕΒΣ* ΜΑ', 1974, σσ. 18-19, ὅπου καὶ γὰρ τὴν οἰκογένεια τῶν Γραδενίγων (Γραδονίγων, Δραγαλίγων). Ἡ μελέτη καὶ στὸν τόμο «*Βυζαντινὰ καὶ Μεταβυζαντινὰ*», τεῦχος Α', ἐν Ἀθήναις 1978, σσ. 161-162. Βλ. ἐπίσης Μ. Μανούσακα, Ἀλοῖσιος Ἀμβρόσιος Γραδενίγος (1616-1680), «*Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*» Ε', 1955, σ. 102.

13. ΕΠΙΣΚΟΠΟΠΟΥΛΟΣ ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ

Πρωτοπαπᾶς Ρεθύμνου, ἀκμάζει στὰ τέλη τοῦ 16ου καὶ στίς ἀρχές τοῦ 17ου αἰώνα. Τὴν ιδιότητά του μαρτυρεῖ ρητὰ ὁ ἀθηναϊκὸς κώδικας 963, φ. 14β: «*Καθὼς γράφεται παρὰ τοῦ Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου καὶ πρωτοπαπᾶ Ρεθύμνης*». Ὁ Βενέδικτος Ἐπισκοπόπουλος εἶναι λαμπρὸς μουσικὸς, ἀλλὰ καὶ συνθέτης τροπαρίων σὲ δεκαπεντασύλλαβους στίχους καὶ σὲ λόγια γλώσσα. Εἶναι γνωστὰ τρία τροπάρια του σὲ ἦχο α' :

1. *Τὸς ὀρθοδόξους ἀνακτας τοὺς ἐκ ψυχῆς σε, Κόρη...*
2. *Μέλψωμεν πάντες, μέλψωμεν τὴν Κεχαριτωμένην...*
3. *Παντάνασσα πανύμνητε, ἐλπίς ἀπηλπισμένων...*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σσ. 111-112, ὅπου καὶ οἱ ἐνδείξεις τῶν χειρογράφων. Τὰ κείμενα τῶν ὕμνων του στὴ σ. 198 (ἀρ. 48). Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα*, σσ. 29 καὶ 83, σημ. 53. Ὁ Βενέδικτος Ἐπισκοπόπουλος εἶναι καὶ κωδικογράφος. Βλ. Χ. Γ. Πατρινέλη, «Ἕλληνες κωδικογράφοι τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως, Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», τ. Η'-Θ', 1959, σσ. 83-84.

14. ΙΑΚΩΒΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ

Στὸν ἱεροσολυμιτικὸ πατριαρχικὸ κώδικα 275 (ἔτους 1822) περιέχεται «Κανὼν ἐγκωμιστικὸς εἰς τὴν κοίμησιν τῆς δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ὅστις ψάλλεται κατὰ τὴν τάξιν τοῦ κανόνος τοῦ μεγάλου Σαββάτου, παρισταμένων τῶν ἱερέων κύκλῳ τοῦ ἐπιταφίου τῆς Θεοτόκου· ὁ πρῶτος τῶν ἱερέων λαβὼν θυμιατήριον θυμιᾷ σταυροειδῶς τὸν ἐπιτάφιον· εἶτα ποιήσας εὐλογητὸν ἄρχεται ψάλλον τὸ ἀ' τροπάριον εἰς ἧχον πλ. α', οἷ ἢ ἀρχή· «Ἡ ἀγνὴ ἐν τάφῳ».

Μιὰ ἀσαφὴς σημείωση στὴ σ. 37 μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ποιητὴς τῶν ἐγκωμίων αὐτῶν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου εἶναι ὁ κρητικὸς ἱερομόναχος Ἰάκωβος, καὶ κωδικογράφος ὁ ἐπίσης κρητικὸς ἱερομόναχος Ἰωάσαφ: «Ἐγρᾶφθη δὲ παρὰ τοῦ μακαρίτου Ἰακώβου ἱερομονάχου τοῦ Κρητὸς καὶ ἐτελειόθει παρ' ἐμοῦ τοῦ ἀμαθοῦς καὶ ἐλαχίστου Ἰωάσαφ ἱερομονάχου, ὑπάρχοντος καμῶν Κρητὸς, ἐκ τῆς ἐπαρχίας τοῦ ἁγίου Κνωσοῦ, γεννηθέντος εἰς χοροῖον Γοναίς, ἀντιγραφέντος δὲ εἰς χοροῖον Ἀπάνο Ἀρχάνες τῆ ἰε' ἰουνίου 1822». Ὑποθέτω ὅτι τὰ ἐγκώμια πρέπει νὰ ἔχουν σχέση μετὰ τὴν μονὴ τῆς Ἀγκαράθου, τῆς ὁποίας τὸ Καθολικὸ τιμᾶται στὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Ὅπως δὴποτε καὶ τὰ ἐγκώμια καὶ τὸ χειρόγραφο ἔχουν σχέση μετὰ τὴν Κρήτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *ΙΒ*, τ. Π, σ. 398.

15. ΙΕΡΕΜΙΑΣ ΣΙΝΑΙΤΗΣ Ο ΚΡΗΣ

Ἱερομόναχος ἀπὸ τὴν Κυδωνία, ποὺ ἀκμάζει στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 18ου αἰώνα. Στὸν κατάλογο τῶν ὕμνογράφων τοῦ Emereau (*EO*, 22, 1923, σ. 434) παρουσιάζεται ὡς ποιητὴς ἀκολουθίας στὴν Ἁγία Αἰκατερίνη τοῦ Σινᾶ. Ὁ Emereau στηρίχθηκε στὴν ἀσαφὴ πληροφορία τοῦ Γ. Ζαβίρα (*NE*, σ. 348), ποὺ ἀναφέρει ὡς ἔργο τοῦ Ἱερεμία τό: «Περιγραφή ἱερὰ διηγουμένη συντόμως τὰ ἐπισημότερα τοῦ ἁγίου ὄρους (τ.ξ. Σινᾶ) μεγαλεῖα εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς μεγαλομάρτυρος Αἰκατερίνης, Ἐνετίσιον 1768 εἰς δ'». Ὡστόσο

τέτοια ἀκολουθία δὲν εἶναι γνωστὴ καὶ διατηρῶ ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ἐγκυρότητα τῆς πληροφορίας.

16. ΙΩΑΝΝΗΣ ΙΕΡΕΥΣ ΕΚ ΚΡΗΤΗΣ

Στὴν ἔκδοση «*Μεσαιωνικὴ Ἀνθολογία...*, Ἐν Ἀθήναις 1 Ὀκτωβρίου 1875», ποὺ προγραμματίισε, ἀλλὰ δὲν ὀλοκλήρωσε ὁ Μανουὴλ Γεδεών, ἀναφέρεται καὶ τὸ ἔργο: «*Ἰωάννου Κρητὸς ἱερέως ὕμνοι ἱαμβικοὶ εἰς τὴν Θεομήτορα, τοῦ ἰζ' αἰῶνος*». Δυστυχῶς ἡ ἔκδοση σταμάτησε στὴ σ. 32, καθὼς τὸ σῶμα τοῦ ἔργου κἀηκε, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ χειρόγραφη σημείωση σὲ ἀντίτυπο τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης. Ἔτσι δὲ γνωρίζουμε ποῦ βρῆκε τὸ χειρόγραφο τῶν κρητικῶν ἱάμβων ὁ Γεδεών καὶ δὲν ἔχουμε ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὸν κρητικὸ αὐτὸ λόγιό ἱερέα τοῦ 17ου αἰῶνα.

Σὲ πρόσφατη ἔρευνά μου στὰ χειρόγραφα τοῦ Ἱστορικοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Κρήτης βρῆκα ἓνα χειρόγραφο τοῦ ἔτους 1828, ποὺ περιέχει ἕμμετρο ἱαμβικὸ μνηολόγιο, μὲ τὸν τίτλο: «*ΦΙΛΑΔΑ ΕΝ Ἡ ΕΙΣΙ ΣΤΙΧΟΙ ΙΑΜΒΙΚΟΙ ΤΩΝ καθ' ἐκάστην ἑορταζομένων ἀγίων ἀρχόμενοι ἀπὸ ζ' νοεμβρίου. Ποίημα τοῦ ταπεινοῦ Ἰω(άννου) τοῦ ἐκ Χάνδακος τῆς Κρήτης, σωτηρίῳ ἔτει-1828*». Τὸ χειρόγραφο τοῦτο ἔχει σήμερα τὸν ἀριθμὸ 4 (IMK 1845). Ἀπὸ τὸ περιεχόμενον γίνεται φανερό ὅτι οἱ ἱάμβοι συντέθηκαν στὴν περίοδο τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου (1645-1669). Τὸ χειρόγραφο τοῦ Ἱστορικοῦ Μουσείου εἶναι προφανῶς ἀπόγραφο κάποιου παλαιότερου. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ἰωάννης ποὺ ἀναφέρει ὁ Γεδεών ταυτίζεται μὲ τὸν Ἰωάννη τοῦ νέου χειρογράφου. Στὴ σ. 1 ὑπάρχει ἀψιδωτὸ ποίκιλιμα ποὺ τὸ στεφανώνει σταυρὸς καὶ ἀμέσως ἀπὸ κάτω ὁ τίτλος: «*Στίχοι ἱάμβοι εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἀγίους τοὺς καθ' ἐκάστην ἑορταζομένους ἀρχόμενοι ἀπὸ νοεμβρίου ἑβδόμης*». Καὶ ὁ πρόλογος τοῦ ποιητῆ εἶναι ἀφιερωμένος στὴ Θεοτόκο. Ἐτοιμάζω τὴν ἔκδοση τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ κρητικοῦ μνηολογίου.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Χ. Γ. Πατρινέλη, *Δημοσιεύματα Μανουὴλ Γεδεών* (Ἀναλυτικὴ ἀναγραφή), Ἀθήναι 1974, σ. 13, ἀρ. 20α. Θεοχ. Δετοράκη, Κατάλογος, σσ. 223-224.

17. ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΣ ΣΙΝΑΪΤΗΣ ΠΗΡΟΣ ΕΚ ΚΡΗΤΗΣ

Στὸ σιναΐτικὸ κώδικα 1966 (ἔτους 1711) περιέχονται «*Κανόνες κατ' ἤχον ψαλλόμενοι εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ μεγαλομάρτυρα παρθέναν καὶ πάνσοφον Αἰκατερίναν κατὰ πᾶν σάββατον, πονηθέντες παρὰ Ἰωαννικίῳ ἱερομονάχῳ Σιναΐτη Πυρῷ τῷ Κρήτι (sic)*».

Σὲ νεώτερο ἀπόγραφο, τὸ σιναΐτικὸ 1746 (ἔτους 1808), ὑπάρχει ἡ σημείωση: «*Τὸ παρὸν βιβλίον πάλαι μὲν συνετέθη παρὰ τοῦ κυρίου Ἰωαννικίου*

Συναΐτου τοῦ ἐκ Κρήτης, ἐγράφη δὲ παρ' ἀνωνόμου τινός, μετεγρᾶφη δὲ νῦν παρ' ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ Ἀνανίου Συναΐτου...».

Στὰ κατάστιχα τοῦ νοταρίου τοῦ Χάνδακα N. Negri (ASV, b. 182, libri 14-15, ff. 287^r κ.έξ.) βρίσκω τὸν Ἰωαννίκιο Πηρὸ ὡς Οἰκονόμο τῆς σιναϊτικῆς μονῆς τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης τοῦ Χάνδακα ἀπὸ 20 Ὀκτωβρίου 1626 ἕως 18 Ἰουνίου 1627.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Benešević, II, σσ. 177, 285.

18. ΚΑΛΛΙΕΡΓΗΣ ΚΑΛΛΙΟΠΙΟΣ

Κρητικὸς ἱερομόναχος, συγγραφέας πολλῶν ἔργων. Συνέθεσε καὶ ἀκολουθία τοῦ μεγαλομάρτυρα Γοβδελαᾶ τοῦ Πέρση. Ἡ ἀκολουθία ἐκδόθηκε μὲ τὸν τίτλο: «*Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γοβδελαᾶ Πέρσου τοῦ πολυάθλου ψαλλομένη τῇ κθ' τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός. Συντεθεῖσα παρὰ τε τοῦ ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις, καὶ λογιωτάτου, κυρίου Καλλιπίου Καλλιέργου τοῦ Κρητός, παρὰ τε τοῦ εὐλαβεστάτου ἐν ἱερεῦσι κυρίου Ἐμμανοῦλου Τζάνε, τοῦ λεγομένου Μπουνιαλῆ τοῦ εἰκονογράφου, ἐφημερίου ἐν τῷ ναῶ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τῶν Ῥωμαίων τοῦ ἐν κλειναῖς Βενετίας. Διὰ δαπάνης δὲ καὶ ἀναλωμάτων τοῦ αὐτοῦ ἱερέως, Τζάνε.*

*Τὴν σὴν τελοῦντας ἐκ πόθου μνήμην, μάκαρ,
Ἄθλητὰ μυρίαθλε φρούρει καὶ σκέπε.*

Ἐνετίησιν, ἁχξά'. Παρὰ Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ. Con licenza de superiori, e privilegio».

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Legrand, BH XVII II, σσ. 228-229 (ἀρ. 195, σσ. 86-134). Eme-reau, EO 22, 1923, σ. 14. Petit, BAG, σ. 99. Γωμαδάκης, Ἐπισκοπὴ Κυδωνίας σ. 32 (ἀρ. 19). Βλ. ἐπίσης Μ. Μανούσακα, Δύο ἄγνωστα ἔργα τοῦ Γερ. Βλάχου, «Κρητικὰ Χρονικά» Η', 1954, σσ. 57-58, ἔπου ὁ Καλλιόπιος Καλλέργης ἀναφέρεται καὶ ὡς κωδικογράφος.

19. ΚΑΛΟΓΝΩΜΩΝ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ

Ὁ Γεράσιμος Καλογνώμων, ἐπίσκοπος Χερρονήσου Κρήτης (πρὶν ἀπὸ τὸ 1812), ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς λίγους μορφωμένους κληρικούς τῆς Τουρκοκρατίας στὴν Κρήτη. Συνέθεσε ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Μύρωνος, ἐπισκόπου Κρήτης, ποὺ τυπώθηκε στὴ Βενετία τὸ 1792, μὲ τὸν τίτλο: «*Ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μύρωνος ἐπισκόπου Κρήτης τοῦ θαυματουργοῦ. Ψαλλομένη τῇ ὀγδόῃ τοῦ ἀγούστου μηνός. Συντεθεῖσα παρὰ Γερασίμου ἐπισκόπου Χερρονήσου. Νῦν πρῶτον τυπωθεῖσα καὶ μετὰ*

πλείστης επιμελείας διορθωθείσα, ραβ' . 'Ενετίησι. 1792. Παρά Νικολάω Γλυκεϊ τῷ ἐξ Ἱωαννίνων. *Con licenza de superiorū*. Τὸ μοναδικὸ σωζόμενον ἀντίτυπο τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς βρῆκε στὴ Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βενετίας τὸ 1926 ὁ L. Petit καὶ τὸ καταχώρισε στὴ γνωστὴ Βιβλιογραφία τῶν Ἀκολουθιῶν. Ἀπὸ τότε τὸ ἀντίτυπο αὐτὸ ἔχει ἐξαφανιστεῖ καὶ παραμένει ὡς σήμερα βιβλιογραφικὸ πρόβλημα.

Σὲ πρόσφατη ἔρευνά μου στὰ χειρόγραφα τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς πόλεως Ἑρακλείου ἀνέγνωσα καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 15 τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου (σήμερα στὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο, με ἀριθμὸ 672), αὐτόγραφο τοῦ Γερασίου Καλογνώμονος. Περιέχεται ἐδῶ ὀλόκληρη ἡ ἀναζητούμενη ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Μύρωνος, σὲ γραφὴ ὠραιότατη, καλλιτεχνικὴ, με θαυμάσια ἀρχικὰ διακοσμητικὰ, καὶ με ἐρυθροὺς τοὺς τίτλους. Ὁ κώδικας, καὶ ἡ ἀκολουθία προφανῶς, γράφτηκαν τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1783, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ τὸ ἀκόλουθο σημεῖωμα, στὴ σελίδα 114: «Ποίημα ἐλαχίστου ἐν ἐπισκόποις Χερρονήσου Γεράσιμου τοῦ Κρητός. Ὁ δέξαι, μέγιστε ἱεράρχα, παρὰ ψυχῆς εὐλαβῶς πρὸς σὲ ἐχούσης κλίσειν τῆς ἐμῆς βδελυρῆς δὲ καὶ ἀμαθοῦς εἰς ἄγαν. Σὺ δέ, ὡς μιμητῆς τοῦ κυρίου σου, ἀντίδος μου τῇ ἀναξιοῦτη θεόθεν χάριν, ἀμαρτιῶν ἄφεςιν, ψυχῆς σωτηρίαν, καταξιῶν μέθεξιν ἐμοῖς γονεῦσι καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν τοῦ κυρίου σου παραστάσεως· ἀμήν». Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ὁ Γεράσιμος ἔγραψε τὴν ἀκολουθία αὐτὴ στὴ μνήμη τῶν γονέων του, ποὺ πέθαναν τὸ ἴδιο αὐτὸ ἔτος (1783). Ἡ ἀκολουθία ἔχει τὸν τίτλο: «Μηνὶ Ἀυγούστῳ ἡ'. Μνήμη τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μύρωνος ἐπισκόπου Κρήτης τοῦ θαυματουργοῦ». Περιλαμβάνει πλήρη διάταξη Ἑσπερινοῦ, Λιτῆς, Ὁρθρου, με δύο κανόνες, ποὺ ἀκροστιχίζουσι Α-Ω καὶ Ω-Α.

Ὁ Καλογνώμων εἶχε ἔντονη ποιητικὴ διάθεση καὶ πρέπει νὰ θεωρεῖται γνήσιος συνεχιστῆς τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφικῆς παραδόσεως. Σὲ ἄλλο σύγγραμμά του, με τὸν τίτλο: «Θεωρία Ὁρθόδοξος Θεολογικὴ» (ἔκδ. 1793, Βενετία), ὑπάρχει: «Θεολογικὴ ἠθοποιία κατὰ τῶν ἀμαρτωλῶν στιχογραφικὴ» (σσ. 402-406), ὅπου διαλέγονται τὰ θεῖα πρόσωπα, Πατήρ, Λόγος, Θεοτοκος, σὲ στίχους ἰαμβικούς τριμέτρους. Στὸ ἴδιο βιβλίον (σσ. 613-614) ὑπάρχει «Στιχογραφικὸν ἐγκώμιον τῆς Θεοτόκου» καὶ ἐπίσης «ἠθοποιία στιχογραφικὴ» (σσ. 615-619). Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ κατακλείδα:

*Γνωῶτε ὡς Γεράσιμος, Κρής, Χερρονήσου
ἠπούνησε τάδε, τοῦπίκλην ὁ Εὐγνώμων.*

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Petit, *BAG*, σ. 201. Θεοχ. Δετοράκη, Γεράσιμος ὁ Καλογνώμων, ποιητῆς ἀκολουθίας εἰς τὸν Ἅγιον Μύωνα, «Κρητολογία» II, 1976, σσ. 65-75, ὅπου πλήρης περιγραφή τῆς ἀκολουθίας καὶ ἀναγραφή τῶν ἐνδείξεων. Ὀλόκληρη ἡ

ἀκολουθία ἐκδόθηκε στὸ περ. «*Ἀπόστολος Τίτος*», τεύχος Νοεμβρίου 1976, σσ. 201-203, τεύχος Ἰανουαρίου 1977, σσ. 17-20, καὶ τεύχος Φεβρουαρίου 1977, σσ. 40-43.

20. ΚΑΡΟΦΥΛΛΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Λόγιος ἀπὸ τὴν Κυδωνία (Χανιά). Στὸν κώδικα 78 (17 αἰ.) τῆς Μονῆς Καρακάλλου τοῦ Ἁγίου Ὁρους σώζονται «*Μεγαλυνάρια ψαλλόμενα εἰς τὸν ἄγιον μεγαλομάρτυρα Γεώργιον, ποιηθέντα ὑπὸ τοῦ σοφοῦ κὺρ Ἀντώνη (sic) τοῦ Καροφύλλη ἐκ τῆς Κυδωνίας*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Λάμπρου, *Κατάλογος*, Α', σ. 139. Emereau, *EO* 21, 1922, σ. 273. Τωμαδάκη, Ἐπισκοπὴ Κυδωνίας, σ. 32 (ἀρ. 20).

21. ΚΛΑΡΟΥΤΖΑΝΗΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ

Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1639-1645). Λόγιος κληρικὸς ποὺ διέπρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη ὡς ἱεροκήρυκας, στὴ διάρκεια τῆς δεύτερης πατριαρχείας τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ Κλαρουτζάνης ὑπέγραφε μὲ τὸς τίτλους: «*Νικόλαος ἱερεὺς διδάσκαλος καὶ θεολόγος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*». Ἡ σύντομη πατριαρχεία του στὴν Ἀλεξάνδρεια πέρασε μέσα σὲ κλίμα ταραχῶν καὶ φοβερῶν δολοπλοκιῶν.

Ὡς ὕμνογράφος συνέθεσε ἀκολουθία τοῦ νεομάρτυρα Ἰωάννη ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα, ποὺ μαρτύρησε στὸ Ἀσπρόκαστρο (12 Ἰουνίου 1492). Ἡ ἀκολουθία ἐκδόθηκε στὸ Ἰάσιο τὸ 1819, μὲ τὸν τίτλο: «*Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἰωάννου τοῦ Τραπεζοντιῶ. Συντεθεισα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κυρίου Νικηφόρου τοῦ Κρητός. Καὶ νῦν πρῶτον ἐκδοθεισα μετὰ τινων προσθηκῶν καὶ διορθώσεων, φιλοτίμω δαπάνῃ τοῦ κυρίου Θωμᾶ Μπουγιούκη τοῦ Τραπεζοντιῶ. Ἐν Ἰασσίῳ 1819. Ἐν τῇ ἐλληνικῇ τυπογραφίᾳ*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Petit, *BAG*, σ. 121. Εὐστρατιάδου, Ἁγιολόγιον, σ. 239. Γενικὰ γιὰ τὸν Νικηφόρο βλ. Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Σημειώματα περὶ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Νικηφόρου, ΔΙΕΕ Γ'*, 1891, σσ. 494-503. Χρ. Παπαδοπούλου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62-1934)*, Ἀλεξάνδρεια 1935, σ. 693 ἐξ. Βλ. ἀκόμη *ΘΗΕ* 9, 1966, σσ. 485-486.

22. ΚΥΝΗΓΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Γνωστὸς κωδικογράφος καὶ ὕμνογράφος, ποὺ ἀκμάζει τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 17ου αἰῶνα στὸ Χάνδακα. Τὴν τελευταία εἶδηση γιὰ τὸν Κυνηγὸ βρισκω σὲ αὐτόγραφη ἐπιστολὴ του πρὸς τὸ νοτάριο τοῦ Χάνδακα Nicolò Negri,

μὲ χρονολογία 22 Αὐγούστου 1633: «ἀφέντη Νικολό Νεγρί, χαῖρε. Ἐνα πρικοχάρτι ἔχομεν χρια. Ὁ ἄνδρας Μανολις Σκορδηλις ἢ Φραγγουλάς, γιατί ὡς ἄτυχος γραφεται με δυο γενεαῖς καὶ ἡ γυναῖκα Μαργετα Κουμανοπουλα καὶ ἦρε χρονοι ἔνια ἦντζιόκα. Γυρφε το νά χεις τὴν εὐχήν μου καὶ αργὰ νὰ προβάλλω νὰ τὸ δῶ διὰ νὰ σερβηριστῶ. 1633 αὐγούστου 22. Ἱερεὺς Ἱω. ὁ Κυνηγός σός κατὰ πάντα» (ASV, Notai di Candia (Nicolò Negri), busta 182, libro 14, λυτὸ ἔγγραφο).

Ὡς ὕμνογράφος συνέθεσε «Μακαριστάρια ψαλλόμενα εἰς τοὺς ἁγίους ἰ' ἐν Κρήτῃ μαρτυρήσαντας. Ἱωάννου ἱερέως τοῦ Κυνηγοῦ». Εἶναι σύστημα 80 ἐγκωμιαστικῶν τροπαρίων, πὺ διαιροῦνται σὲ τρεῖς στάσεις κατὰ τὸ πρότυπο τῶν ἐγκωμίων τοῦ Μ. Σαββάτου. Σώζονται στὸν κώδικα 837 (83) τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, σσ. 91-106.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Δετοράκη, Ἁγιοι, σσ. 92-94. Τοῦ ἰδίου, Ἀνέκδοτα μακαριστάρια εἰς τοὺς Ἁγίους Δέκα Μάρτυρας τῆς Κρήτης, «Πεπραγμένα Γ' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου», τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1974, σσ. 49 - 63 (τὸ κείμενο στὶς σσ. 57 - 63).

23. ΛΑΝΔΟΣ ΑΓΑΠΙΟΣ

Διάσημος μοναχὸς καὶ πολυγραφότατος συγγραφέας τοῦ 17ου αἰώνα. Τὰ ἔργα του ἔθρεψαν τὸν τουρκοκρατούμενο ἑλληνισμό καὶ εἶχαν εὐρύτατη διάδοση ὡς τὶς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας. Ἐδῶ περιοριζόμαστε στὴν ἐπισήμανση τοῦ ὕμνογραφικοῦ ἔργου του:

α. «*ΤΡΙΑΔΙΚΗ ΟΚΤΟΗΧΟΣ ΕΝ Η ΕΙΣΙ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ* κδ', οἱ μὲν ὀκτώ πρὸς τὴν παναγίαν Τριάδα Πατέρα Υἱὸν καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἱ δὲ λοιποὶ πρὸς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ὡς οἱ μὲν εἰσὶ ποίημα Ἀγαπίου Μοναχοῦ, οἱ δὲ ἐτέρων παλαιῶν διδασκάλων, καὶ ὑπ' αὐτοῦ διορθωθέντες, καὶ τυπωθέντες οἰκείως αὐτοῦ ἀναλώμασιν εἰς κοινὴν ὠφέλειαν. *ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ*, ἀχρς'. Παρὰ Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ. Πουλιέται κοντὰ εἰς τὸν πόντε τοῦ ἁγίου Φαντίνου». Βλ. L. Petit, *BAG*, σ. XVIII. Φ. Ἡλιοῦ, *Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. Α'*, Τὰ βιβλιογραφικὰ κατάλοιπα τοῦ E. Legrand καὶ τοῦ H. Pernot (1515-1799), Ἀθήνα 1973, σ. 97 (ἀρ. 49).

β. Ἀκολουθία τῶν ἁγίων Βαρλαάμ καὶ Ἱωάσαφ. Περιέχεται στὸ βιβλίο: «*Βιβλίον καλούμενον Παράδεισος... Ἐνετίησιν παρὰ Πέτρῳ τῷ Πινέλλῳ, ἀχμα'*». Πρβλ. L. Petit, *BAG*, σ. XVIII καὶ 124. Ἡ ἀκολουθία ἀνατυπώνεται στοῦ Κ. Δουκάκη, *Μέγας Συναξαριστής*, τ. Β', σσ. 328-332.

γ. «*Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Μοδέστου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων συγγραφεῖσα μὲν παρὰ Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός, ἤδη δὲ τύποις ἐκδοθεῖσα δι' ἀδείας τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ*

πατριάρχου κυρίου κυρίου Γρηγορίου καὶ δι' ἐξόδων καὶ ἐπιμελείας τοῦ πανοσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κυρίου Θεοδοσίου προηγουμένου τῆς κατὰ τὸ ἀγιώνυμον Ὁρος ἱεραῶς καὶ σεβασμίας μονῆς τοῦ Σταυρονικήτα, τοῦ καὶ ἐπιτρόπου τῆς κοινότητος χρηματίσαντος, πρὸς χρῆσιν καὶ ὠφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, αὐθ'». Βλ. L. Petit, *BAG*, σσ. 196-197, 200, ὅπου καὶ ὅλες οἱ ἐπανεκδόσεις. Βλ. ἐπίσης Βρετοῦ, *ΝΦ*, σ. 164.

δ. Ἀνέκδοτος παραμένει ἕνας «Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον παρὰ Ἀγαπίου τοῦ Κρητός», πού σώζεται στὸν κώδικα 233 (Τυπικ. 6) (τέλους 19ου αἰώνα) τῆς Μ. Κουτλουμουσίου τοῦ Ἀγίου Ὁρους. Πρβλ. Α. Πολίτη - Μ. Μανούσακα, *Συμπληρωματικοὶ κατάλογοι χειρογράφων τοῦ Ἀγίου Ὁρους*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 92.

ε. Ἀκολουθία ἀσκητικῆ. Σώζεται στὸν κώδ. 13 (17 αἰ.) τοῦ Θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Παν. Ἀθηνῶν. Πρβλ. Ἄνδρ. Ἰ. Φυτράκη, *Κατάλογος*, σσ. 27-28.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Emereau, *EO* 21, 1922, σ. 263, L. Petit, *BAG*, passim. Legrand, *BH* XVII s., passim. Σάθα, *ΝΦ*, σ. 313. Ph. Meyer, ἄρθρο στὴ *Realencyclopädie für Protestantische Theologie und Kirche*, I, Leipzig 1896³, σσ. 239 - 241. L. Petit, *Le moine Agaprios Landos*, *EO* 3, 1889-1900, σσ. 278-285. Ἑλ. Κακουλίδη, Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ ἔργου τοῦ Ἀγαπίου Λάνδου, «*Ἑλληνικά*», 20, 1967, σσ. 387-392, ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία. Βλ. ἀκόμη, Ν. Β. Tomadakis, *Un Lando Veneto-cretese: il monaco Agapio (sec. XVI-XVII) editore di testi bizantini e innografo*, στὸν τιμητικὸ τόμο *In memoriam Agostino Pertusi*, Milano 1980.

24. ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ

Χρονολογεῖται στὰ μέσα τοῦ 17ου αἰώνα. Συνέθεσε τροπάρια στοὺς ἁγίους Ἰωάσαφ καὶ Ἀβενήρ, περιεχόμενα στὸν Ἱεροσολυμιτικὸ πατριαρχικὸ κώδικα 328, φφ. 566β-568α.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *IB*, τ. II, σ. 455.

25. ΜΑΡΑΦΑΡΑΣ ΜΑΞΙΜΟΣ

Χανιώτης ἱερομόναχος (16-17 αἰ.). Συνέθεσε «*Ἔτερα στιχηρὰ εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην Ἐρημίτην, ποίημα Μαξίμου μοναχοῦ τοῦ Μα(ρα)φαρᾶ*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Τωμαδάκη, Ἐπισκοπὴ Κυδωνίας, σ. 36, ἀρ. 28.

26. ΜΑΤΘΑΙΟΣ Ο ΡΗΤΩΡ, ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΚΑΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΣ

Λόγιος κρητικὸς ἱερομόναχος, ὀφφικιᾶλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (ρήτωρ καὶ διδάσκαλος τοῦ εὐαγγελίου), ἐπίτροπος τοῦ Πατριαρχείου

Ἐλεξανδρείας στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀκμάζει τὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ 16ου αἰώνα. Ἐχρημάτισε ἐπίσης ἑξαρχος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴ Μακεδονία καὶ ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ πατριάρχη Ἰερεμία Β' τοῦ Τρανοῦ, καθὼς καὶ πολλῶν γνωστῶν κληρικῶν τῆς ἐποχῆς. Ὁ καθηγητὴς Ν. Β. Τωμαδάκης τὸν ταυτίζει μὲ τὸν ποιητὴ τοῦ κανόνα τοῦ ὀσιομάρτυρος Δαμιανοῦ τοῦ νέου, ποὺ μαρτύρησε τὴ 14ῃ Φεβρουαρίου 1568. Ὁ κανόνας ἔχει ἀκροστιχίδα «*Ἄσμασι τιμῶ Δαμιανὸν ἀξίως*» καὶ στὰ θεοτοκία «*Ματθαῖος*». Τὴν ταύτιση τοῦ Ματθαίου αὐτοῦ μὲ τὸν κρητικὸ ἱερομόναχο ἐνισχύει ἡ πληροφορία τοῦ κώδικα Κ 159 τῆς Μεγίστης Λαύρας, ποὺ περιέχει «*μαθήματα καλοφωνικά*»: «*τῆ (ι)δ' Φεβρουαρίου λεγόμενον εἰς τὸν ὀσιομάρτυρα Δαμιανὸν τὸν ἐν Λαρίσση μαρτυρήσαντα (1568) ποιηθὲν τὰ μὲν γράμματα (δηλ. τὸ κείμενο) (ὑπὸ) κυρίου Ματθαίου ρήτορος, τὸ δὲ μέλος Ἰωάσαφ τλήμονος, Κονκουξέλλη τὴν ἐπωνυμίαν*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Ἰεζικιὴλ μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφανασάλων, Ἀκολουθία τοῦ ὀσιομάρτυρος Δαμιανοῦ τοῦ νέου, *ΕΕΒΣ* 7, 1930, σσ. 53-63. Ἐπίσης, Ὄσιομάρτυς Δαμιανὸς ὁ νέος ὁ ἐκ Μυριχόβου τῆς Θεσσαλίας, Ἀθήναι 1974 (ἐκδοση Ἱεροῦ Προσκυνήματος Ἁγίας Παρασκευῆς Τεμπῶν Λαρίσης). Ν. Β. Τωμαδάκης, Μητροφάνης Θεσσαλονίκης καὶ Ματθαῖος ὁ ρήτωρ καὶ διδάσκαλος καὶ ὕμνογράφος, *ΕΕΒΣ* ΜΔ', 1979-1980, σσ. 117-140, ἰδιαιτέρως σσ. 134-137, ὅπου καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ χειρόγραφη παράδοση, τὶς ἐκδόσεις καὶ τὰ ἄλλα γραμματολογικὰ προβλήματα τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς.

27. ΜΑΤΘΑΙΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ

Ἠγούμενος τῆς μονῆς Μυριοκεφάλων Ρεθύμνου (1843). Ἀντέγραψε ἀπὸ παλαιὸ χειρόγραφο τὴν ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου, στὴν ὁποία πρόσθεσε καὶ Μεγαλυνάρια, ὅπως φαίνεται σὲ σημείωμα στὸ τέλος τοῦ χειρογράφου: «*Τέλος καὶ τῷ Θεῷ δόξα. Χεῖρ Ματθαίου ἱερομονάχου. Τὰ μεγαλυνάρια ποίημα αὐτοῦ. Σπυρίδωνα, δὴ γράψαντα, μὴ μέμφεσθε, ὡς ἀμαθῆ, ἀλλ' εὐχέσθε. Ἐν σωτηρίῳ ἔτει ,αωμγ'.*» Ὁ ἀναφερόμενος ἐδῶ Σπυρίδων εἶναι ἴσως ὁ συντάκτης τῆς ἀκολουθίας (βλ. παρακάτω).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Ἀκολουθία ἀσματικὴ τοῦ ὀσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Κῆρ Ἰωάννου τοῦ ἐν Κρήτῃ λάμπαντος, μετὰ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἀνθίμου Λελεδάκη, ἐπισκόπου Κισάμου καὶ Σελίνου, ἐν Χανίοις 1922, σ. 19, σημ. η'.

28. ΜΟΡΕΖΗΝΟΣ (ἢ ΜΟΡΖΗΝΟΣ) ΙΩΑΝΝΗΣ

Λόγιος ἱερέας ἀπὸ τὸ Χάνδακα († 1613), μὲ πλουσιότατο συγγραφικὸ ἔργο, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου. Ὡς ὕμνογράφος εἶναι γνωστὸς γιὰ τὰ ἀκόλουθα ἔργα:

α. 24 τροπάρια «κατ' ἀλφάβητον», ἐγκωμιαστικά τῆς Θεοτόκου, ψαλλόμενα πρὸς τὸ Ὅ οὐρανὸν τοῖς ἄστροις. Τὰ τροπάρια αὐτὰ σώζονται σὲ πολλοὺς κώδικες. Πρῶτος τὰ ἐξέδωσε ὁ Μ. Γεδεών, *Μνημεῖα τῆς ἐν τῷ Μεσαιῶνι Ἑλληνικῆς ποιήσεως*, τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1878, σσ. 533-537 (καὶ σχόλια σ. 863). Ἀργότερα ὁ Κ. Δυοβουνιώτης, Ἰωάννης Μορεζῆνος, περ. «*Νέα Σιών*» 17, 1922, σσ. 711-713, μὲ βάση τὸν κώδικα 66 τῆς Βουλῆς. Νέα πλήρης κριτικὴ ἔκδοση ἔγινε ἀπὸ τὴν Ἑλ. Κακουλίδη, Ὁ Ἰωάννης Μορεζῆνος καὶ τὸ ἔργο του, «*Κρητικὰ Χρονικά*» 22, 1970, σσ. 473-475.

β. Κανόνας εὐχαριστήριος γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ Χάνδακα ἀπὸ τὸ φοβερὸ σεισμὸ τῆς 16 Νοεμβρίου 1595. Ὁ κανόνας σώζεται σὲ ἓνα μόνο χειρόγραφο, τὸ ὑπ' ἀρ. 9 (ἔτους 1612) τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης, φ. 22, καὶ ἔχει ἀκροστιχίδα: «*Εὐχαριστεία (sic) Ἰωάννου ἱερέως Μορζῆνου*». Τὸ χφ. περιέχει τὴν ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Ματθαίου (16 Νοεμβρίου) καὶ ἐπίσης τὴν ἀκολουθία γιὰ τὸ σεισμὸ: «*Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνήμην ἐπιτελοῦμεν τοῦ μεγάλου καὶ φορμιάδου σεισμοῦ*». Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καὶ οἱ δύο ἀκολουθίες εἶναι κρητικές, καθὼς καὶ ὁ Ἅγιος Ματθαῖος τιμᾶται ἰδιαίτερα στὸ Χάνδακα. Ἦταν μάλιστα μετὰ τὴν ἄλωση (1669) τὸ σημαντικότερο θρησκευτικὸ κέντρο στὴν πόλη, καὶ ἀνῆκε στὴ μονὴ τοῦ Σινᾶ.

Ὁ κανόνας εἶναι ἀνέκδοτος. Πρβλ. Ἀθ. Κομίνη, Νέα μαρτυρία περὶ τοῦ ἐν ἔτει 1595 σεισμοῦ τοῦ Χάνδακος (ὀφειλομένη εἰς τὸν Κρητὰ ἱερέα Ἰωάννην Μορζῆνον), «*Πεπραγμένα τοῦ Β' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου*», τ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1968, σσ. 96-101, ἰδιαίτερα σ. 97. Καὶ Ἑλ. Κακουλίδη, ὁ.π., σσ. 70-71.

γ. Ἀνέκδοτα ἰδιόγραφα τροπάρια στὴν ἑορτὴ τῆς Ἀναλήψεως. Τέσσερα ἀπ' αὐτὰ σώζονται στὸ παράφυλλο τοῦ κώδικα 42 τῆς συλλογῆς Holkham Hall τῆς Bodleian Library τῆς Ὁξφόρδης, δύο πρὸς τὸ «*Χριστὸς ἀνέστη*» καὶ δύο ἰδιόμελα. Ἐνα ἀκόμη σώζεται σὲ λυτὸ φύλλο (ἀρ. 226) τοῦ κώδικα 44 τῆς ἴδιας συλλογῆς. Ἀρχίζει: «*Ἀναλήψεως ἡμέρα*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Ἑλ. Κακουλίδη, ὁ.π., σσ. 57, 70-71, 472-475. Emereau, *EO* 23, 1924, σ. 198.

29. ΜΠΟΥΝΙΑΛΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΤΖΑΝΕΣ

Ἀδελφὸς τοῦ Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλῆ καὶ δόκιμος εἰκονογράφος. Ὡς ὑμνογράφος εἶναι γνωστὸς γιὰ τὰ ἀκόλουθα ἔργα:

α. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γοβδελαᾶ τοῦ Πέρσου (29 Σεπτεμβρίου), σὲ συνεργασία μὲ τὸν Καλλιόπιο Καλλέργη. Βλ. παραπάνω ἀρ. 17, ὅπου καὶ ὁ πλήρης τίτλος τῆς ἐκδόσεως, καὶ Petit, *BAG*, σ. 99.

β. Ἀκολουθία τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς. Ἐκδόθηκε τὸ 1671, μὲ τὸν τί-

τλο: «Ἀκολουθία τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος Φωτεινῆς τῆς Σαμαρίτιδος, ἣ ὠμίλησεν ὁ Χριστὸς ἐν τῷ φρέατι. Συντεθεῖσα παρὰ Ἐμμανουὴλ ἱερέως τοῦ Τζάνε, λεγομένου Μπουνιαλῆ, τοῦ εἰκονογράφου, καὶ τυπωθεῖσα ἐκ τῶν ἀναλωμάτων τοῦ εὐγενεστάτου κυρίου Νικολάου τοῦ Πουλημένου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. *Con licenza de Superiori, Ἐνετίησιν, ,αχοά'.* Παρὰ Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ». Ἡ ἀκολουθία ἀφιερώνεται στὸν κρητικὸ μητροπολίτη Φιλαδελφείας (Βενετίας) Μελέτιο Χορτάκιο. Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἡ σημείωση τῆς τελευταίας σελίδας: «Ἐξεύρετε, χριστιανοὶ μου, ὅτι ἡ μνήμη τούτη τῆς ἁγίας Φωτεινῆς εἶναι εἰς ταῖς κς' τοῦ φευρουαρίου (sic) μηνός, ἀμὴ διὰ τὰ πέφτη ταῖς περισσότεραις φοραῖς εἰς καιρὸν τῆς ἁγίας μεγάλης τεσσαρακοστῆς ὅποιος ἔχει εὐλάβειαν, τὴν θέλει ψάλλῃ μαζὴ μὲ τὸν ἅγιον τῆς ἡμέρας εἰς ταῖς ς' τοῦ μαῖου μηνός, ὡς καθὼς καὶ ἡ ταλαίπωρος Κρήτη, ἐξαρχῆς ὁποῦ ἔλαμπεν ἡ ὀρθοδοξία, ἐπεκράτησεν τὴν ψάλλῃ.... καὶ ὅποιος εὖρη κατάνυξιν ἐκ τούτου τοῦ μικροῦ πονήματος ἃς παρακαλέσῃ τὸν Θεὸν τὴν συγχωρήσῃ τῆς ἀμαρτωλῆς ψυχῆς ἐκείνου, ὁποῦ τὴν ἐσύνθεσεν, καὶ ἐκείνου, ὁποῦ ἐξωδίασεν καὶ τὴν ἐτύπωσεν. Ἔρρωσθε». Πρβλ. Legrand, *BH XVII s. II*, 1894, σ. 270, ἀρ. 504. Petit, *BAG*, σ. 243.

γ. «Ἀκολουθία τῆς ἁγίας καὶ θεοστέπτου βασιλίδος Θεοδώρας τῆς ποιησάσης τὴν ὀρθοδοξίαν ψαλλομένη τῇ ἐνδεκάτῃ τοῦ φευρουαρίου (sic) μηνός, συντεθεῖσα παρὰ Ἐμμανουὴλ ἱερέως τοῦ Τζάνε, λεγομένου Μπουνιαλῆ, τοῦ εἰκονογράφου, ἐφημερίου ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τῶν Ρωμαίων τοῦ ἐν κλειναῖς Βενεταῖς, καὶ τυπωθεῖσα διὰ δαπάνης καὶ ἀναλωμάτων ἐνὸς θεοσεβεστάτου χριστιανοῦ. *Con licenza de Superiori, Ἐνετίησιν, παρὰ Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ, ,αχοά'.*». Πρβλ. Legrand, *BH XVII s.*, II, 1894, σ. 269, ἀρ. 503. Petit, *BAG*, σ. 274, ὅπου ἀναφέρεται καὶ δευτέρη ἔκδοσις στὴν Κέρκυρα (1843).

Ἐκτὸς ἀπὸ τῆς παραπάνω συνθέσεως, ὁ Μπουνιαλῆς ἐπιμελήθηκε τὴν ἔκδοσις τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου (1665) καὶ τοῦ ἁγίου Ἀλυπίου. Τῆς δευτέρας αὐτῆς ἀκολουθίας μετεποίησε μουσικὰ τὸν κανόνα, ὅπως δηλώνεται στὸν τίτλο: «Ὁ Κανόνας δὲ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας ἐπανακαμφθῆς (sic) ὑπ' αὐτοῦ (τοῦ Τζάνε) ἐκ τοῦ ὀργανικοῦ ἤχου τοῦ πλ. α' εἰς τὸν μελωδοποιὸν ἤχον τοῦ πλ. δ' περιστρέφων τὰς τῶν συλλαβῶν μεθόδους ἐρμηνείας τῶν λόγων καὶ μελωδικὰ μέτρα ἀπὸ ἤχου εἰς ἤχον ἐπανερχόμενα...». Τοῦτο σημαίνει ὅτι εἶχε καὶ πλούσιες γνώσεις βυζαντινῆς μουσικῆς.

Τέλος, σχετικὸ μὲ τὴν ὕμνογραφία εἶναι καὶ τὸ ἀκόλουθο σύνθεμά του: «Εἰς τὸν Ἐδαγγελισμὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. Στίχοι διὰ μέτρων ἀπλῶν ὁμοιοκατάληκτοι, συντεθέντες παρὰ Ἐμμανουὴλ τοῦ Τζάνε λεγομένου Μπουνιαλῆ, καὶ παρ' αὐτοῦ ἀφιερωθέντες τῷ πανιερωτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ μητροπολίτῃ Φιλαδελφείας κυρίῳ Γερασίμῳ τῷ Βλάχῳ, Ἐνετίησι ,αχπδ', παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων». Legrand, *BH XVII s.*, II, σ. 422, ἀρ. 590.

βλ. επίσης Κ. Δ. Μέρτζιου, Κατάλογος τῶν ἐκδόσεων Ν. Γλυκέως, «*Ἡπειρωτικά Χρονικά*» 10, 1935, σ. 60.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἐμμανουήλ, Κωνσταντῖνος καὶ Μαρίνος Τζάνε Μπουναλιῆς, «*Κρητικά Χρονικά*» Α', 1947, σσ. 123-154 (ἀνατυπώνεται στὸν τόμο *Μεταβυζαντινά Φιλολογικά*, σσ. 191-204). Τοῦ ἴδιου, Εἰκόνες Ἐμμ. Τζάνε ἐν Κερκύρα, «*Κρητικά Χρονικά*» Β', 1948, σ. 476. Ν. Β. Δρανδάκη, Ὁ Ἐμμανουήλ Τζάνε Μπουναλιῆς, ἐν Ἀθήναις 1962. Τοῦ ἴδιου, Συμπληρωματικά εἰς τὸν Ἐμμανουήλ Τζάνε, «*Θησαυρίσματα*» 11, 1974, σσ. 36-72. Ὁ Emereau, *EO* 23, 1924, σ. 498, ἀναφέρει ὡς ὕμνογράφο τὸν Μαρίνο Τζάνε Μπουναλιῆ καὶ ὄχι τὸν Ἐμμανουήλ, προφανῶς ἀπὸ σύγχυση τῶν δύο ἀδελφῶν.

30. ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΣΙΝΑΪΤΗΣ

Ἐπιφανὴς κρητικὸς θεολόγος (1600-1676), ἀπὸ τοὺς διασημότερους Ἑλληνες λογίους μετὰ τὴν Ἀλωση, πατριάρχης Ἱεροσολύμων (1661-1669), μὲ πλούσιο συγγραφικὸ ἔργο. Στὸν σιναϊτικὸ κώδικα 2071 (ἔτους 1697) περιέχονται «*Καθίσματα εἰς τὸν προφήτην Ἡλίαν, ποίημα Νεκταρίου Σιναΐτου τοῦ Κρητός*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Benešević, Π, σ. 314. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση του βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ V. Grumel στὸ *DTC* XI 2 (1930), σ. 56-58. Ἐπίσης Μ. Ἰ. Μανούσκα, Ἡ ἐπιτομὴ τῆς Ἱεροκοσμικῆς Ἱστορίας Νεκταρίου Ἱεροσολύμων καὶ αἱ πηγαι αὐτῆς, «*Κρητικά Χρονικά*» Α', 1947, σσ. 291-332. Τοῦ ἴδιου, Αἱ ἑμίλιαι τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων, «*Κρητικά Χρονικά*» Ζ', 1953, σσ. 163-195. Ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ ἄρθρο τοῦ Ν. Ε. Τζιράκη στὴ *ΘΗΕ* 9, 1966, σσ. 396-397.

31. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ (1817-1907)

Λόγιος εἰκονογράφος καὶ χρονικογράφος ἀπὸ τῆς Ἀγιᾶ Παρασκευῆς τῆς ἐπαρχίας Πεδιάδας, συγγενὴς πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν τῆς Κρήτης, μὲ πλούσια ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ δράση. Ὡς ὕμνογράφος συνέθεσε ἐγκωμιαστικὴ καὶ εὐχαριστήρια ἀκολουθία γιὰ τὸν πολιούχο τοῦ Ἡρακλείου μεγαλομάρτυρα Μηνᾶ, γιὰ τὴ θαυματουργικὴ σωτηρία τῆς πόλεως ἀπὸ βέβαιη σφαγὴ τὸ Πάσχα τοῦ 1826. Ἡ Ἐκκλησία Κρήτης ἀποφάσισε τότε νὰ τελεῖται κάθε χρόνο τὴν Τρίτῃ τῆς Διακαινησίμου εὐχαριστήρια δοξολογία στὴν παλιὰ μικρὴ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ. Τὴν ἀκολουθία τῆς ἑορτῆς αὐτῆς ἔγραψε ὁ Στέφανος Νικολαΐδης τὸ 1836 (;) καὶ τυπώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1876, μὲ τὸν τίτλο: «*Ἀκολουθία τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ ψαλλομένη τῇ Τρίτῃ τῆς Διακαινησίμου, ποιηθεῖσα παρὰ Στεφάνου Νικολαΐδου τῷ 1836, νῦν δὲ ἐπιδιορθωθεῖσα παρὰ τοῦ ἰδίου, προσθήκη τοῦ ἱστορικοῦ τῆσδε τῆς ἑορτῆς ἀνεκδότου ἕως σήμερον. Ἀφιεροῦται τῷ Ἀγίῳ πρὸς μνήμην αὐτοῦ 1676 (ἀπὸ τυπογραφικὴ ἀβλεψία, ἀντὶ 1876) Μαρτίου 15*». Δεύτερη ἔκδοσις

τῆς ἀκολουθίας ἔγινε τὸ 1879 στὸ Ἡράκλειο (Petit, *BAG*, σ. 191, ἀρ. 3) καὶ τρίτη τὸ 1880 στὸ Ρέθυμνο μὲ τὴν δαπάνη καὶ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Ἰλαρίωνος, ἐπισκόπου Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου (Petit, *BAG*, σ. 192, ἀρ. 4), μαζὶ μὲ τὴν κανονικὴ ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου (Νοεμβρίου 11). Ἔχω ὑπόψην καὶ μιὰ ἀκόμη ἔκδοση, ποὺ ἔγινε τὸ 1949 ἀπὸ τὸ θεολόγο Ν. Ζευγαδάκη, μὲ τὸν τίτλο: «*Τὸ θαῦμα τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ ἐν Ἡρακλείῳ κατὰ τὸ Πάσχα τοῦ 1826. Ἐορτασμός αὐτοῦ τῇ Τρίτῃ τῆς Διακαιησίμου. Ψαλλομένη ἀκολουθία, Ἡράκλειον Κρήτης, 1949*». Ἡ ἀκολουθία περιλαμβάνει κυρίως στιχηρὰ ἐσπερινοῦ καὶ ὄρθρου, χωρὶς κανόνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Petit, *BAG*, ὁ.π. Ἰλαρίωνος, Ἐκκλησιολογία, σσ. 33-38. Ν. Ζευγαδάκη, ὁ.π. Βλ. ἀκόμη Μ. Παρλαμᾶ, Ἱστορικὰ καὶ βιογραφικὰ σημειώματα τοῦ Στ. Νικολαΐδου, «*Κρητικὰ Χρονικά*» Γ', 1949, σσ. 293-350. Ἐπίσης Θ. Δετοράκη, Ἄνεκδοτοι ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Κρήτης, «*Κρητολογία*» IV, 1977, σσ. 72-112, passim (ἰδιαίτερα σσ. 111-112, ἔγγρ. 3).

32. ΝΙΚΟΛΕΤΑΚΗΣ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ

Ἐπίσκοπος Αὐλοποτάμου (2 Φεβρ. 1832-1838) καὶ ὕστερα Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου (1838-1869). Συνέθεσε τὴν ἀκολουθία τῶν Τεσσάρων Νεομαρτύρων τοῦ Ρεθύμνου, Μανουήλ, Ἀγγελῆ, Γεωργίου καὶ Νικολάου (28 Ὀκτωβρίου 1821).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Petit, *BAG*, σσ. 182-183. Ἀναλυτικὴ παρουσίαση καὶ βιβλιογραφία βλ. στὸ πρόσφατο μελέτημα Δετοράκη, Νεομάρτυρες, σσ. 291-293.

33. ΝΙΚΟΛΕΤΑΚΗΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ

Ἐπίσκοπος Σητείας (Ἰούλιος 1826-1831) καὶ ὕστερα μητροπολίτης Κρήτης, ἐξάδελφος τοῦ Καλλινίκου Νικολετάκη. Συνέθεσε ἀπολυτικίον τῶν Τεσσάρων Νεομαρτύρων Ρεθύμνου, σὲ ἦχο δ' :

Τὴν πίστιν σεβόμενοι τὴν ἀληθῆ εὐσεβῶς...

Ἐπίσης, κοντάκιον, σὲ ἦχο β' :

Τῇ πίστει Χριστοῦ τραφέντες, παναιδίδιμοι...

Ἀλλὰ καὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἁγίου Μύρωνος (Ἰλαρίωνος, Ἐκκλησιολογία, σσ. 69-94), τὰ ἐσπέρια στιχηρὰ καὶ ὁ κανόνας ἀναγράφονται ὡς ποίημα «*Μελετίου ἀρχιεπισκόπου Κρήτης*». Χωρὶς ἀμφιβολία πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Ἰλαρίωνος, Ἐκκλησιολογία, σσ. 69-94. Δετοράκη, Ἁγιοί, σ. 142, σημ. 2, ὅπου κακῶς ἀπέδωσα τοὺς ὕμνους στὸν Μελέτιο Καβάσιλα. Ἐπίσης Δετοράκη, Νεομάρτυρες, σ. 292.

34.. ΞΗΡΟΥΔΑΚΗΣ ΕΥΜΕΝΙΟΣ

Ὁ γνωστὸς λόγιος μητροπολίτης Κρήτης (1898-1920), ἰδρυτὴς καὶ ἐκδότῃς τοῦ λαμπροῦ περιοδικοῦ «Χριστιανικὴ Κρήτη». Ὡς ὑμνογράφος φέρεται ὅτι συνέθεσε τὸ ἀκόλουθο ἀπολυτίκιο τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, ποὺ ψάλλεται στὴν ἑορτὴ τῆς Τρίτης τοῦ Πάσχα, γιὰ τὴν ἀνάμνηση τοῦ θαύματος τοῦ Ἁγίου τὸ Πάσχα τοῦ 1826:

*Ἦχος πλ. α'. Τὸν συνάναρχον Λόγον.
Τὸν φρουρὸν Ἡρακλείου, δεῦτε νῦν ἅπαντες,
Ὁρθοδόξων τε ἅμα τὸν ἀντιλήπτορα,
ἐμφημῆσωμεν, πιστοί, Μηνᾶν τὸν ἔνδοξον,
ὅτι κατήσχυνε λαμπρῶς τὰς ὁρδὰς τῶν ἀσεβῶν
συντρίψας τούτων τὰ τόξα·
πρεσβεύει δὲ τῷ Κυρίῳ
ἐλεηθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.*

Τὸ ἀπολυτίκιο τοῦτο περιλαμβάνεται στὴν τελευταία ἔκδοση τῆς σχετικῆς ἀκολουθίας ἀπὸ τὸ Ν. Ζευγαδάκη (δ.π., σ. 9 καὶ 18, σημ. 22). Ἀλλὰ ὁ Εὐμένιος συνδέεται μὲ τὴν κρητικὴ ὑμνογραφία καὶ ὡς Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκδόσεως τῆς ἀκολουθίας τῶν Τεσσάρων Νεομαρτύρων τοῦ Ρεθύμνου, τὸ 1888. Στὴν ἔκδοση αὐτή, ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε «ρεθεμνιώτικη», ὑπάρχουν πολλὰ στοιχεῖα ἀνώνυμα: στιχηρὰ ἐσπέρια, ἰδιόμελα Λιτῆς, ἀπολυτίκιο, κανόνας. Ὑποθέτω ὅτι τὰ ἀνώνυμα αὐτὰ στοιχεῖα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐμπλουτίσθηκε ἡ ἔκδοση τοῦ 1888, εἶναι συνθέματα τοῦ Εὐμενίου. Δὲν ὑπάρχει γραπτὴ μαρτυρία, ἀλλὰ ἡ λογιότητά του, ἡ μεγάλη εὐσέβεια καὶ ἡ ἀνάληψη τῆς πρωτοβουλίας τῆς ἐκδόσεως ἐνισχύουν τὴν ἀποψή μου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Ν. Β. Τωμαδάκη, ἄρθρο στὴ *ΘΗΕ* 5, 1964, στ. 1061. Δετοράκη Νεομάρτυρες, σσ. 294-295.

35. ΠΑΛΛΑΔΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ

Ὁ γνωστὸς κρητικὸς πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1688-1710). Στὸν κώδικα 344 (18 αἰ.) τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, σ. 275, περιέχονται: «Οἴκοι εἰς τὴν ὑπερευλογημένην Θεοτόκον ποιηθέντες καὶ ἀφιερωθέντες παρὰ τοῦ σοφωτάτου μητροπολίτου πρώην Καστορίας κῦρ Γερασίμου τοῦ Κρητός, τῆ ὑπερφήμῳ καὶ βασιλικῆ μονῆ τοῦ ἁγιωτάτου μοναστηρίου ὄρους τοῦ θεοβαδίστου Σινᾶ».

Ὁ Emereau, ποὺ δὲ γνώριζε προφανῶς ἄλλον Κρητικὸ μητροπολίτη Γεράσιμο, καύτισε τὸν ὑμνογράφο τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ κώδικα μὲ τὸν διάσημο μητροπολίτη Φιλαδελφείας Γεράσιμο Βλάχο, τὸν ὁποῖο ἔτσι κατέταξε μεταξὺ

τῶν ὑμνογράφων. Ὅτι ἕμως πρόκειται γιὰ τὸν Γεράσιμο Παλλαδᾶ, ποὺ χρημάτισε μητροπολίτης Καστοριάς πρὶν ἀπὸ τὸ 1685, ἀπέδειξε πρόσφατα ὁ καθηγητῆς Ν. Τωμαδάκης.

Στὸ ἔντυπο μῆναῖο Ἰανουαρίου (ἔκδ. Ἐκδοτικῆς Διακονίας) ὑπάρχουν τέσσερα ἰδιόμελα στοὺς ἁγίους Ἀθανάσιο καὶ Κύριλλο, πατριάρχες Ἀλεξανδρείας:

Ἦχος α΄

1. Ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ τὰς ἐν τῷ κόσμῳ θλίψεις...
2. Ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ τοὺς ἐαυτῆς θησανρούς...
3. Ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον ἐν ἀρχῇ ἔπλασεν...

Ἦχος πλ. β΄

Δεῦτε συννεφρανωμένοι πάντες οἱ γηγενεῖς...

Μὲ μεγάλη πιθανότητα μποροῦμε νὰ ἀποδώσουμε καὶ τὰ ἰδιόμελα αὐτὰ στὸ Γεράσιμο Παλλαδᾶ.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *ΙΒ*, τ. II, σ. 465. Emereau, *EO* 22, 1923, σ. 428. Ν. Β. Τωμαδάκη, Δύο Κρήτες πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας συγγεόμενοι. Γεράσιμος Α΄ Σπαρταλιώτης (1629-1636) καὶ Γεράσιμος Β΄ Παλλαδᾶς (1688-1710), «Κρητικά Χρονικά» Γ΄, 1949, σσ. 167-203 (ἰδιαίτερα σσ. 178, 192). Τοῦ ἰδίου, Κρήτες ἐκκλησιαστικοὶ ἐξακριβοῦμενοι. III. Γεράσιμος Παλλαδᾶς Κρής, μητροπολίτης Καστορίας (πρὸ τοῦ 1685), «Κρητολογία» I, 1975, σσ. 175-176.

36. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Ἰερέας ἀπὸ τῆ Σούδα, ποὺ πιάστηκε αἰχμάλωτος κατὰ τὴν κατάληψη τῆς Σούδας ἀπὸ τοὺς Τούρκους (24 Σεπτεμβρίου 1715) καὶ ὠδηγήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἔμεινε στὸ φοβερὸ κατάλυμα τῶν αἰχμαλώτων κωπηλατῶν, τὸ Μπάνιο. Ἀπελευθερώθηκε τὸ 1719. Ἄγνωστο πότε πέθανε.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς αἰχμαλωσίας του συνέθεσε παρακλητικὸ κανόνα στὴ Θεοτόκο, ποὺ τυπώθηκε στὴ Βενετία τὸ 1742. Ὁ πλήρης τίτλος του εἶναι: «Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὴν Ἐπεραγίαν Θεοτόκον. Ἐνετίησι 1742. Παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Con licenza de Superiori». Στὴ σελίδα 3: «Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὴν Ἐπεραγίαν Θεοτόκον Πρὸς Λοιμικήν ἀσθένειαν. Ποίημα Γεωργίου Ἰερέως τοῦ Παπαδοπούλου Κρητὸς ἐκ Σούδας. Περιέχει δὲ καὶ ἐν τῷ τέλει, δ΄ Ἰλαστηρίους εὐχὰς τοῦ αὐτοῦ, ἐν τῷ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Μπάνιῳ. Περιέχει δὲ ὁ Κανὼν, ἀκροστιχίδα τήνδε. Δέησις Γεωργίου Θύτου Παπαδοπούλου». Ὁ κανόνας, σὲ ἦχο πλ. δ΄, πρὸς τὸ Ἀρματηλάτην Φαραῶ, ἀρχίζει: «Δός μοι νοός σε δυσωπῶ, πανάχραντε...». Βρίσκεται ἐπίσης χειρόγραφος στὸν κώδικα 773 τῆς Μονῆς Βατοπεδίου.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Φωτίου Δημητρακοπούλου, Γεώργιος ἱερεὺς Παπαδόπουλος ἐκ Σούδας καὶ ὁ παρακλητικὸς εἰς τὴν Θεοτόκον κανὼν του, «Πεπραγμένα τοῦ Δ' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου», τ. Γ', Ἀθήνα 1981, σσ. 53-68 (τὸ κείμενο σσ. 64-68), ὅπου ὅλη ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Στὸ τέλος (σσ. 67-68) δημοσιεύονται καὶ δέκα σύντομα τροπάρια σὲ ἦχο β', πρὸς τὸ *Οἶκος τοῦ Ἐφραθά*.

37. ΠΑΤΕΛΛΑΡΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

Λόγιος κρητικὸς (Ρεθύμνιος) ἱερωμένος, μητροπολίτης Θεσσαλονίκης καὶ κατόπιν Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης (Ἀθανάσιος Γ', - 5 Ἀπρ. 1654). Ἐζήσσε ταραχώδη ζωὴ. Στὸν ἀθωνικὸ κώδικα τῆς Μονῆς Διονυσίου 289 (603), ἔτους 1822, σώζονται: «*Οἶκοι 24 εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Δημήτριον. Ποίημα τοῦ παναγιωτάτου πρώην Θεσσαλονίκης Ἀθανασίου Πατελαρίου τοῦ Κρητός*».

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Εὐλόγιου Κουρίλα, Κατάλογος ἀγιορειτικῶν χειρογράφων, «*Θεολογία*» ΙΔ', 1936, σ. 118. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση του βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ Τ. Α. Γριτσοπούλου, *ΘΗΕ* 1, 1963, σσ. 518-520, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

38. ΠΕΔΙΩΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Κρητικὸς ἱερέας τοῦ 17ου αἰώνα, συνέθεσε ἀκολουθία στὸν Ὅσιο Ἰωσήφ Σαμάκον τὸν Ἠγιασμένον (1511, Αὐγούστου 29, Ἰανουαρίου 22). Ὁ κανόνας τῆς ἀκολουθίας ἔχει ἀλφαβητικὴ ἀκροστιχίδα καὶ ἀρχίζει (ἦχος δ'): «*Αἰγίως τὸν βίον σου ἐν γῆ, παμμάκαρ, διήνυσας...*» Ἐκδίδεται μὲ τὴν ἐνδειξη: «*Ποίημα Γεωργίου ἱερέως τοῦ Πεδιώτου*». Συνεκδίδεται καὶ κανόνας στὴ Θεοτόκο ἀνώνυμος, στὸν ἴδιο ἦχο, ποὺ ἀρχίζει: *Χαῖρε χαῖρε πρόξενε, χαῖρε, Μαρία, πανύμνητε...*

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Γ. Γρατσέα, Ἀκολουθία τοῦ Ὁσίου Ἰωσήφ Σαμάκον τοῦ Ἠγιασμένου τοῦ Κρητός, Ἑράκλειον 1975, σ. 28.

39. ΠΗΓΑΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ

Ὁ διάσημος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1550-1601). Στὸν κώδικα 156 (17 αἰ.) τῆς Μονῆς Βατοπεδίου, φφ. 59α-70α, σώζεται «*Κανὼν ἱαμβικὸς τῆς Πεντηκοστῆς, πρὸς τὸ Θεῖω καλυφθεῖς, συνταχθεῖς ὑπὸ Μελετίου Ἀλεξανδρείας*». Πρόκειται γιὰ τὸ μοναδικὸ γνωστὸ ὕμνογραφικὸ σύνθεμα τοῦ Μελετίου.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Εὐστρατιάδου, Κατάλογος Βατοπεδίου, σ. 36.

40. ΠΛΕΥΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ἱερομόναχος στὴ μονὴ Πρέβελη, ποὺ συνέθεσε μακαριστάρια στὸν Ἅγιο Νικόλαο τὸν Φαραγγίτη (Σεπτ. 1). Στὴν ἔκδοση τῆς ἀκολουθίας (1879), σσ. 15-16: «*Μακαριστάρια ψαλλόμενα ἀντὶ κοινωτικοῦ ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ὁσίου Νικολάου τοῦ Φαραγγίτου... Ποίημα Κωνσταντίνου ἱερομονάχου Ἱ. Πλευρῆ, τοῦ μονάζοντος ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ Πρέβελη, Ὀκτωβρίου 19, 1865*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Petit, *BAG*, σσ. 219-220.

41. ΠΛΟΥΣΙΑΔΗΝΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Πρωτοπαπᾶς τοῦ Χάνδακα (1429;-1500), οὐνίτης λατινόφωνων καὶ σκανδαλοποιός, ποὺ δημιούργησε μεγάλα προβλήματα στὴ χειμαζόμενη κρητικὴ Ἐκκλησία τοῦ 15ου αἰώνα, καὶ κατέληξε, τέλος, νὰ γίνῃ ἐπίσκοπος Μεθώνης, μὲ τὸ ὄνομα Ἰωσήφ. Ὡς ὑμνογράφος συνέθεσε δύο κανόνες, δηλωτικούς τῶν φρονημάτων του:

α. «*Κανὼν τῆς ὀρθότητος συνόδου τῆς ἐν Φλωρεντία γενομένης, ποίημα ἱερέως Ἰωάννου τοῦ Πλουσιαδηνοῦ, οὗ ἡ ἀκροστιχίς Ἔπεσι τερπνοῖς τὴν σύνοδον γεραίρω. Ἰωάννης*» (Migne, *PG* 159, 1095-1101).

β. «*Κανὼν εἰς τὸν Ἅγιον Θωμᾶν τὸν Ἀγχίνον (=Ἀκυνᾶτον), οὗ ἡ ἀκροστιχίς Θωμᾶν ἐπαινῶ οἰκουμένης φωστῆρα. Ἰωάννης*». Τὸν κανόνα ἐξέδωσε ἀπὸ τὸν κώδικα Neapol. gr. II I' 32, ff. 72r-79v ὁ R. Cantarella, *Canone greco inedito di Giuseppe vescovo di Metone (=Giovanni Plou-siadeno, sec. XV) in onore di San Tommaso d'Aquino*, στὸ «*Archivium Frātrum Praedicatorum*», t. IV, 1934, pp. 145-185, μὲ ἰταλικὴ μετάφραση.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι καὶ στοὺς δύο κανόνες του ὁ Πλουσιαδηνὸς χρησιμοποιοῦ τὴν ἑμμετρὴ (ιαμβικὴ) ἀκροστιχίδα, μὲ προσθήκη τοῦ ὀνόματός του, ὅπως συνήθιζε ὁ Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος κ.ἄ. βυζαντινοί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : M. Manoussakas, *Recherches sur la vie de Jean Ploussiadénos (Joseph de Methone)*, στὴ «*Revue des Etudes Byzantines*» XVII, 1959, σσ. 28-51. Τοῦ ἰδίου, Ἀνέκδοτοι στίχοι καὶ νέος αὐτόγραφος κώδιξ τοῦ Ἰωάννου Πλουσιαδηνοῦ, «*Ἀθηνᾶ*» ΕΗ', 1965. Ζ. Ν. Τσιρπανλῆ, Ὁ Ἰωάννης Πλουσιαδηνὸς καὶ ἡ συναϊτικὴ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ Κεφαλαῖ στὸ Χάνδακα, «*Θησαυρίσματα*» 3, 1964, σσ. 1-28. Τοῦ ἰδίου, *Τὸ κληροδότημα τοῦ Βησσαρίωνος...*, Θεσσαλονίκη 1967, passim. K. Mitsakis, *The Genuineness of the Salutary Poem on Mary the Virgin by John (later Joseph) Plousiadenos, Bishop of Methone (c. 1429;-1500)*, «*Κληρονομία*» 3, 1971, σσ. 344-254. Βλ. ἀκόμη Ν. Β. Τωμαδάκη, Πρωτοπαπάδες Κρήτης (1220-1669), περ. «*Κρητολογία*» IV, 1977, σ. 42, ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία. Ἐπίσης, Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα*, σσ. 28 καὶ 83, σημ. 47.

42. ΡΟΔΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ (ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ)

‘Ο λόγιος ιερέας Νικόλαος Ρόδιος, πού φαίνεται νά εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ τὸν ἱερομόναχο Νικηφόρο Ρόδιο, εἶναι ἐνδιαφέρουσα μορφή τοῦ 16ου αἰ-
 ώνα στὸ Χάνδακα, δάσκαλος τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως καὶ πολλῶν ἄλλων λο-
 γίων τῆς Κρήτης. Τὴν ταύτιση τοῦ Νικολάου καὶ τοῦ Νικηφόρου ὑπέδειξε σὲ
 πρόσφατο μελέτημά του ὁ καθηγητῆς Ν. Β. Τωμαδάκης. Σημειῶνω ἐδῶ τὸ
 ὑμνογραφικὸ ἔργο πού ἀναφέρεται στὰ δύο αὐτὰ ὀνόματα :

α. ‘Ο Νικόλαος Ρόδιος συνέθεσε ἀκολουθία στὸν κρητικὸ ὄσιο Ἰωσήφ
 τὸν Ἑγιασμένον (1511, Ἰαν. 22, Αὐγ. 29), πού ἐκδόθηκε στὴ Ζάκυνθο τὸ
 1864. Ἡ ἀκολουθία εἶναι ἀνώνυμη, ἀλλὰ ὁ L. Petit, *BAG*, σσ. 125-126, ση-
 μειώνει: «l’auteur ou compositeur de l’office est le prêtre Nicolas le Rho-
 dien (ὁ Ῥώδιος) (sic), comme en temoigne une copie manuscrite que
 nous possedons et qui a été executé en 1764 par un autre prêtre, Geor-
 ges Mouzakes, curé de l’ Eglise de Saint Jean le Théologien». Πρόκειται
 γιὰ τὸν κώδικα 2621 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ.

β. ‘Ὡς Νικηφόρος ἱερομόναχος συνέθεσε: 1) «Ἀκολουθία τῆς παρα-
 κλήσεως εἰς τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν Σταυρόν. Ποίημα Νικηφόρου Ῥωδίου (sic)
 τοῦ Κρητός». Ἡ ἀκολουθία περιλαμβάνεται στὸ «Ἕμνολόγιον» τοῦ Σταυροῦ,
 πού ἐκδόθηκε στὴ Βενετία (1770). Πρβλ. Legrand, *BH XVIII s.*, II, 1928,
 σσ. 131-132 (ἀρ. 737). Petit, *BAG*, σσ. 51-52. Ἐπίσης Ν. Β. Τωμαδάκη,
 Νικηφόρου ἱερομονάχου τοῦ Ρωδίου, Κρητός (ΙΣΤ’ αἰ.), παρακλητικὴ ἀκολου-
 θία εἰς τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν Σταυρόν, *ΕΕΦΣΠΑ* 1971-1972, σσ. 9-18
 (τὸ κείμενο, σσ. 12-16), ὅπου καὶ ἄλλο χειρόγραφο τῆς ἴδιας ἀκολουθίας.
 Ἡ μελέτη καὶ στὰ *Βυζαντινὰ καὶ Μεταβυζαντινά*, I, ἐν Ἀθήναις 1978,
 σσ. 370-374.

2) Στὸν κώδικα 8 (16 αἰ.) τῆς Μονῆς Λειμῶνος τῆς Μυτιλήνης σώζον-
 ται «Τοῦ ταπεινοῦ Νικηφόρου Κρήτης, Κανόνες θρηνητικοὶ εἰς τὴν Θεοτό-
 κον, τῶν ἡ΄ ἤχων, φαλλόμενοι εἰς Ἀπόδειπνον». Πρβλ. Παπαδοπούλου - Κε-
 ραμέως, *Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη*, 1884, σ. 131. Προφανῶς ὁ καταλο-
 γογράφος ἀνέγνωσε «Νικηφόρου Κρήτης» κακῶς, ἀντὶ «Νικηφόρου Κρητός».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Ἐκτὸς ἀπὸ ὅσα ἤδη ἀναφέρθηκαν βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Λουκάρεια.
 Νικόλαος (ιερέυς)-Νικηφόρος (ιερομόναχος) Κρής καὶ ἡ πρὸς τὸν ἐν Ἑνετίᾳ Λού-
 κων ἀλληλογραφία του, «Θησαυρίσματα» 16, 1979, σσ. 278- 293.

43. ΡΟΔΙΤΗΣ ΓΑΒΡΙΗΛ

Γνωστὸς ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου, ἔγραψε τρι-
 ῶδιο, μὲ ἀκροστιχίδα: «Γαβριήλ ὁ Ροδίτης». Περιέχει τὶς ὠδὲς ζ’, ἡ’, θ’.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Τωμαδάκη, Ὑμνογραφικά Ξένου, σσ. 316 καὶ 321, ὅπου καὶ οἱ ἐνδείξεις τῶν τροπαρίων.

44. ΡΟΥΣΜΕΛΗΣ ΜΙΧΑΗΛ

Γόνος κρητικῆς οἰκογένειας, ποὺ κατέφυγε στὴ Ζάκυνθο μετὰ τὸ 1669. Σπούδασε στὴν Ἰταλία καὶ δίδασκε στὸ σχολεῖο τῆς Κοινότητος Ζακύνθου ἑλληνικὰ καὶ λατινικά. Ἦταν ἐπίσης ἱεροκέρυκας. Ὁ Ντ. Κονόμος, *Κρητικοὶ στὴ Ζάκυνθο*, Ἀθήνα 1970, σσ. 58-59, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Ρούσμελης ἔγραψε ἀκολουθίες καὶ μεγαλυνάρια ἀγίων, χωρὶς καμιὰ βιβλιογραφικὴ ἐνδειξη.

45. ΣΑΒΙΟΣ ΜΑΝΟΥΗΛ

Πρωτοψάλτης Κρήτης (ἀπὸ τὸ 1402) καὶ μουσικός, οὐνίτης. Συνέθεσε:
α. «*Κανὼν πανηγυρικός καὶ λίαν χαρμόσυνος εἰς τὴν ὑπέρλαμπρον ἑορτὴν τῆς πωθνωτάτης (sic) ἐνώσεως πονθεις παρὰ κυροῦ Μανουὴλ Σαβίου τοῦ Χάνδακος πρωτοψάλτου*». Σῶζεται στὸν κώδικα 642 (15ου αἰ.) τῆς Μονῆς Ἰβήρων. Βλ. Λάμπρου, *Κατάλογος Β'*, σ. 189.

β. Στὸν κώδικα Ε 173, φ. 320^α, τῆς Μονῆς τῆς Μ. Λαύρας σῶζεται ὕμνος σὲ στίχους δεκαπεντασύλλαβους ἰαμβικούς (τονικούς) καὶ σὲ ἦχο πλ. δ'. Ἀρχίζει:

ᾠ, βάθος ἀγαθότητος καὶ μυστηρίου ξένου...

Σύμφωνα μὲ τὴν ἐνδειξη τοῦ χειρογράφου, ἡ μουσικὴ τοῦ ὕμνου εἶναι «ἀπὸ τὴν Κρήτην, τοῦ δομestikou κυρίου Φωκᾶ», ἀλλὰ «τὰ γράμματά (δηλ. τὸ κείμενο) εἰσι κυρίου Μανουὴλ τοῦ Σαβίου». Πρβλ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σ. 173, ἀρ. 3, ὅπου καὶ ἡ ἔκδοσις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Ἐκτὸς ἀπὸ ὅσα ἀναφέρθηκαν παραπάνω, βλ. Μ. Ι. Μανούσακα, Βενετικά ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης τοῦ 14ου-16ου αἰῶνος (πρωτοπαπάδες καὶ πρωτοψάλται Χάνδακος), *ΔΙΕΕ* 15, 1961, σσ. 173-174, ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία.

46. ΣΟΥΡΟΥΜΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Ἱερέας ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἀλικιανοῦ Κυδωνίας (περ. 1620-1707), ποὺ εἶναι γνωστός ὡς κωδικογράφος καὶ ὕμνογράφος. Συνέθεσε τὰ ἀκόλουθα ὕμνογραφικά:

α. Κανόνα στὸν ὅσιο Ἰωάννη τὸν Ξένο, μὲ τὴν ἀκροστιχίδα: «*Δημήτριος ἀμαρτωλὸς ἱερεὺς Σουρούμης*». Πρβλ. Τωμαδάκη, Ὑμνογραφικά Ξένου,

σσ. 322-324 (καὶ τοῦ ἰδίου, *Μεταβυζαντινὰ Φιλολογικά*, σσ. 165 ἐξ., ὅπου ἀνατυπῶνεται ἡ μελέτη καὶ τὸ κείμενο).

β. Τροπάρια ἐγκωμιαστικά τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ Σταυροῦ, μὲ τὴν ἀκροστιχίδα: «*Δημήτριος ἀμαρτωλὸς ἱερεὺς ὁ Σουρούμης*». Σῶζονται στὸν αὐτόγραφο κώδικα 60 (ἔτους 1694) τῆς Μονῆς Ξενοφώντος, φφ. 59β-60β. Πρβλ. Λάμπρου, *Κατάλογος*, Α', σ. 68, ὅπου τὸ ὄνομα τοῦ ὑμνογράφου ἀντιγράφηκε κακῶς «*Σουμερίης*», καὶ διορθώθηκε στὸ ὀρθὸ «*Σουρούμης*», στή σ. 437. Τὰ τροπάρια εἶναι ἀκόμη ἀνέκδοτα.

γ. Λαϊκότροπα ἐγκώμια στὴ Θεοτόκο μὲ ἀλφαβητικὴ ἀκροστιχίδα, σὲ ἦχο γ', ἐξέδωσε ὁ Τωμαδάκης, Ὑμνογραφικὰ Ξένου, σσ. 324-326, ἀπὸ τὸν κώδικα 1038 (ἔτους 1768) τῆς Μονῆς Βατοπεδίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω ἐνδείξεις βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Δημήτριος Σουρούμης, ἱερεὺς ἐκ Κυδωνίας, κωδικογράφος καὶ ἀσματογράφος (περίπου 1620-1707), «*Ἀθηνα*» ΟΒ', 1971, σσ. 353-358.

47. ΣΠΑΡΤΑΛΙΩΤΗΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ

Ὁ γνωστὸς Κρητικὸς πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (περ. 1620-1636). Ἀναφέρεται ὡς ποιητῆς ἀκολουθίας «*Ὑπὲρ τῆς ἀναβάσεως τοῦ Νεῖλου*» (*ΘΗΕ*, 4, 1964, στ. 332).

Τὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα ποῦ ἐκδίδονται στὰ νεώτερα μνηαῖα Ἰανουαρίου στὴ μνήμη τῶν ἁγίων Ἀθανασίου καὶ Κυρίλλου, πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας (Ἰαν. 18), ἀνήκουν μᾶλλον στὸν ὁμώνυμο συμπατριώτη του Γεράσιμο Παλλαδᾶ (βλ. παραπάνω).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Ν. Β. Τωμαδάκη, Δύο Κρήτες πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας συγγεόμενοι. Γεράσιμος Α' Σπαρταλιώτης (1620-1636) καὶ Γεράσιμος Β' Παλλαδᾶς (1688-1710), «*Κρητικὰ Χρονικά*» Γ', 1949, σσ. 171-178 (= *Μεταβυζαντινὰ Φιλολογικά*, σσ. 114-115).

48. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ

Ἄγνωστο πότε ἀκριβῶς ἔζησε. Θεωρεῖται ὡς συντάκτης ἀκολουθίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου, σύμφωνα μὲ τὴν ἐνδειξη στὸ τέλος τοῦ χειρογράφου: «*Σπυρίδωνα, ὃν γράψαντα μὴ μέμφεσθε ὡς ἀμαθῆ, ἀλλ' εὖχεσθε*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Πρβλ. Ἀκολουθία ἁσματικὴ τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Κύριου Ἰωάννου τοῦ ἐν Κρήτῃ λάμπραντος, μετὰ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἀνθίμου Λελεδάκη, ἐπισκόπου Κισάμου καὶ Σελίνου, ἐν Χανίοις, 1922, σ. 19, σημ. η'. Τὴν τύχη τοῦ χειρογράφου ἀπὸ τὸ ὅποιο ἐξέδωκε τὴν ἀκολουθία ὁ Λελεδάκης ἀγνοῶ.

49. ΣΤΑΥΡΑΚΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Δάσκαλος στὸ Ρέθυμνο ἀπὸ 1 Σεπτεμβρίου 1837 ὡς 25 Μαΐου 1840. Συνέθεσε ἰδιόμελα στιχηρὰ τῆς Λιτῆς καὶ μεγαλυνάριο τῶν Τεσσάρων Νεομαρτύρων Ρεθύμνου (28 Ὀκτωβρίου 1824).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Ν. Δρανδάκη, Εἰδήσεις περὶ σχολείων Ρεθύμνης κατὰ τὸ δεύτερον τέταρτον τοῦ 19ου αἰῶνος, «Κρητικὰ Χρονικά» Δ', 1951, σ. 32, σημ. 37. Δετοράκη, Νεομάρτυρες, σ. 293.

50. ΣΥΝΕΣΙΟΣ Ο ΚΡΗΣ

Στὴ χειρόγραφη ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ἀπανωσήφη (βλ. παραπάνω, ἀρ. 2), τὸ πρῶτο δοξαστικὸ τῶν Αἵνων ἔχει τὴν ἔνδειξη «Ποίημα Συνεσίου τοῦ Κρητός». Ἴσως ὁ ἴδιος νὰ συνέθεσε καὶ ὅλη τὴν ἀκολουθία ἢ, πάντως, μεγάλο μέρος της. Πρόκειται γιὰ τὸ γνωστὸ λόγιο δάσκαλο καὶ μοναχὸ τῆς ἴδιας μονῆς (τέλη 18ου - ἀρχές 19ου αἰῶνα).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Πετράκι, Ἀπανωσήφης, σσ. 70-72.

51. ΣΥΡΙΓΟΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ

Ἐπιφανὴς κρητικὸς ἱερομόναχος, θεολόγος, ἀντιρρητικὸς καὶ συγγραφέας πολλῶν ἔργων (1585-1683). Εἶναι ἐπίσης παραγωγικότατος ὕμνογράφος. Τὸ ὕμνογραφικὸ του ἔργο, σχεδὸν ἐξολοκλήρου ἀνέκδοτο, περιέχεται στὸν αὐτόγραφο κώδικα 778 (ἄλλοτε 746 ἢ 776) τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου στὴν Κωνσταντινούπολη. Οἱ ὕμνολογοῦμενοι ἄγιοι εἶναι κυρίως σύγχρονοὶ του νεομάρτυρες καί, ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτῆ, οἱ ἀκολουθίες τοῦ Συρίγου εἶναι ἐνδιαφέρουσες μαρτυρίες τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς καὶ συνάμα σημαντικὰ ἱστορικὰ ντοκουμέντα. Ἦδη ἐτοιμάζω ἐκτενὴ μελέτη γιὰ τὸ ὕμνογραφικὸ ἔργο τοῦ Μελετίου Συρίγου. Ἐδῶ περιορίζομαι νὰ μεταφέρω ἀπλῶς τὶς ἐνδείξεις τῶν ἀκολουθιῶν, χωρὶς ἀναφορὰ στὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα. Μνημονεύω μόνο τοὺς κανόνες, μὲ τὶς ἀκροστιχίδες.

α'. (σσ. 21-23): Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἰορδάνου τοῦ Καζαντζῆ, πὺ μαρτύρησε στὴν Κωνσταντινούπολη (17 Φεβρουαρίου 1651). Ὁ κανόνας, σὲ ἦχο β', μὲ ἀκροστιχίδα:

Ἰορδάνου ἀγῶνας στερεοὺς αἰνέσω· Μελέτιος.

β'. (σσ. 43-73): Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἀθανασίου (29 Ὀκτωβρίου 1654), μὲ δύο κανόνες. Ὁ πρῶτος, σὲ ἦχο δ', ἔχει ἀκροστιχίδα:

Ἐν ἀφθίτοις ὕμνοις σε μέλπω, τρισμάκαρ.

Καὶ ὁ δεύτερος, σὲ ἦχο πλ. δ', μὲ ἀκροστιχίδα:

Στέμμασιν ἀθανάτοις ἀναδήσομεν (sic) ᾿Αθανάσιον.

γ'. (σσ. 75-105): ᾿Ακολουθία τῶν ἁγίων πατέρων ἡγουμένων τῆς μονῆς Μηδικίου (Νικήτα, Νικηφόρου καὶ ᾿Αθανασίου, 9 ᾿Ιανουαρίου). ᾿Ο κανόνας (σ. 77), σὲ ἦχο β', μὲ ἀκροστιχίδα:

Αἶνον πατράσι Μηδικιώταις πλέκω Μελέτιος

᾿Υπάρχει καὶ δεύτερος κανόνας παρακλητικὸς στοὺς ἴδιους ἁγίους (σ. 99), χωρὶς ἀκροστιχίδα, σὲ ἦχο πλ. δ'.

δ'. (σσ. 107-129): «᾿Ακολουθία τῶν ἐν Τρυγλία λαμπάντων θεοφόρων πατέρων ἡμῶν Στεφάνου, Θωμᾶ καὶ Θεοδοσίου: —,αχμθ' ἐν μηνὶ ἰουνίῳ ἐν Κίῳ ἐν τῇ μονῇ τοῦ ᾿Αγίου Γεωργίου τοῦ ἐν Κυπαρίσσω, καταφυρόντων ἡμῶν ἐκεῖσε διὰ τὴν λοιμικὴν νόσον». Ἡ ἀκολουθία τοποθετεῖται στίς 3 Σεπτεμβρίου. ᾿Ο κανόνας (σ. 109), σὲ ἦχο πλ. δ', ἔχει τὴν ἀκροστιχίδα:

Κοσμήτορας Τρυγλίας κοσμῶ προφρόνως

καὶ ἀμέσως τὴν ἔνδειξη: «Ποίημα Μελετίου Συρίγου».

ε'. (σσ. 131-196): «Εἰς τὴν ᾿Υπεραγίαν Θεοτόκον τὴν ᾿Οδηγήτριαν καὶ εἰς τὸν ἅγιον Μακάριον τὸν ὀσιομάρτυρα». Ἡ ἀκολουθία ἔχει τρεῖς κανόνες. ᾿Ο πρῶτος «Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὴν ᾿Υπεραγίαν Θεοτόκον τὴν ᾿Οδηγήτριαν. Ποίημα Μελετίου ἱερομονάχου τοῦ Συρίγου, φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε:

Βίου ὁδηγὸν σὲ προβάλλομαι, Κόρη Μελέτιος

᾿Ο κανόνας σὲ ἦχο πλ. δ'.

᾿Ο δεύτερος (σ. 145-154), μὲ τὴν ἔνδειξη: «᾿Ετερος κανὼν εἰς τὸν ἅγιον καὶ καλλίνικον μάρτυρα Μακάριον, τὸν ἐκ Κίου μὲν ὀρμώμενον, ἐν Προύσῃ δὲ μαρτυρήσαντα κατὰ τὸ ἀφ' ἑτος τῆς σωτηρίας». ᾿Ηχος β' καὶ ἀκροστιχίδα:

Τὸν μακαριστὸν Μακάριον αἰνέσω Μελέτιος.

᾿Ο τρίτος κανόνας στὸν ἴδιο ἅγιο, σὲ ἦχο δ', μὲ ἀκροστιχίδα:

Τιμῶ προφρόνως τοὺς Μακαρίου ἄθλους.

ζ'. (σσ. 185-188) «Καθίσματα εἰς τὸν ἅγιον ᾿Ηλίαν τὸν Θεσβίτην συντεθέντα προτροπῇ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Κοσμᾶ ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου ᾿Ηλιοῦ διατρίβοντος ἐν Κίῳ, αχμῆ' ἐν μηνὶ ὀκτωβρίῳ κς'». Πρόκειται γιὰ ἕξι καθίσματα, παρέμβλητα στὸ συναξάριο τοῦ προηγούμενου ἁγίου.

ζ'. (σσ. 198-199): Δύο «Δοξαστικὰ εἰς τὴν ἁγίαν Θεοδοσίαν συντεθέντα διὰ παρακλήσεως Νικήτα πρωτοπάλτου Νικαίας, αχμθ' ἰανουαρίου 12».

η'. ᾿Ακολουθία «τῶν ὀσίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἡμῶν Βασιλείου, ᾿Ιγνατίου καὶ Λουκᾶ, πρώτου, δευτέρου καὶ τρίτου ἡγουμένων τῆς μονῆς τοῦ

Σωτήρης τοῦ ἐπιλεγομένου Βαθέος 'Ρύακος». Ὁ κανόνας (σ. 212), σὲ ἦχο δ', με ἀκροστιχίδα:

Ἦγουμένους τρεῖς προφρόνως ἐπαινέσω· Μελέτιος.

θ'. (σσ. 235-260). Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Μακαρίου τοῦ Ὁμολογητοῦ, ἡγουμένου τῆς Πελεκητῆς. Ὁ κανόνας, σὲ ἦχο α', με ἀκροστιχίδα:

Μακαρίοιο βίον πανυπέρτατον ἄσμασι μέλπω.

ι'. (σσ. 267-305). Ἀκολουθία τῶν Προυσιέων ἱερομαρτύρων Πατρικίου, Τιμοθέου καὶ Ἀλεξάνδρου. Στὴ σ. 269 ἡ σημείωση: «*Συνετέθη δὲ ἡ ἑορτὴ αὕτη ὑπὸ Μελετίου Συρίγου ἱερομονάχου τοῦ Κρητός, κατ' αἴτησιν τοῦ ἐγγενεστάτου ἄρχοντος κυρίου Ἀριστερᾶ τοῦ Γοργονίου καὶ λογοθέτου τῆς κατὰ Προῦσαν ἐκκλησίας*». Ἡ ἀκολουθία ἔχει τρεῖς κανόνες:

Τοῦ ἁγίου Τιμοθέου σὲ ἦχο δ', με ἀκροστιχίδα:

Τιμαῖς γεραίρω τοὺς Τιμοθέου πόνοους.

Τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου, σὲ ἦχο πλ. δ', με ἀκροστιχίδα.

Ἄθλους Ἀλεξάνδροιο εὐφημεῖν θέμις.

«*Παράκλησις εἰς τοὺς τρεῖς ἱερομάρτυρας*», σὲ ἦχο πλ. δ', με ἀκροστιχίδα:

Θύτας ὕμνῳ τρεῖς προστάτας Προυσιέων.

ια'. (σσ. 307-336): Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου τοῦ Ὁμολογητοῦ. Ὁ κανόνας, σὲ ἦχο πλ. δ', με ἀκροστιχίδα:

Ἰγνατίοιο κλέος πανάριστον ἐν ἄσμασι μέλπω.

Ἐπάρχει καὶ δεύτερος κανόνας (σ. 312), με ἀκροστιχίδα:

Τοὺς Ἰγνατίου εὐφημῶ χαίρων ἄθλους.

ιβ'. (σσ. 341-374). Ἀκολουθία τῆς ἁγίας ὀσιομάρτυρος Θεοδοσίας (Μαῖου κθ'), με δύο κανόνες. Ὁ πρῶτος, με ἀκροστιχίδα «*Θεοδοσίας τῆς μάρτυρος μέλπω κλέος*», εἶναι τοῦ Θεοφάνους. Ὁ δεύτερος, σὲ ἦχο πλ. α', ἔχει ἀκροστιχίδα:

Θεοδοσίαν ὕμνῳ ὡς Θεοῦ δόσιν· Μελέτιος.

ιγ'. (σσ. 381-409). Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Θύρσου. Ἐπάρχουν δύο κανόνες. Ὁ πρῶτος παρακλητικὸς, σὲ ἦχο πλ. δ', με ἀκροστιχίδα:

Θηρῶν με, Θύρσε, τῶν νοητῶν ἀρπάσαις.

Καὶ ὁ δεύτερος, σὲ ἦχο δ', με ἀκροστιχίδα:

Σωτηρίας θύραν σε Θύρσον αἰνέσω· Μελέτιος.

ιδ'. (σσ. 421-445): Ἀκολουθία τοῦ νεομάρτυρος Ἰωάννου τοῦ Θα-

σίου, πού μαρτύρησε στὴν Κωνσταντινούπολη (21 Δεκεμβρίου 1652). Ὁ κανόνας, σὲ ἦχο α', ἔχει ἀκροστιχίδα:

Κλεινὸν Ἰωάννην θεοεΐκελον ἄσμασι μέλπω.

ιε'. (σσ. 455-474): Ἀκολουθία «*Εἰς τὸν ἅγιον Τιμόθεον τὸν Προκοπήσου*». Ὑπάρχουν τρεῖς κανόνες. Ὁ πρῶτος, σὲ ἦχο α', μὲ ἀκροστιχίδα:

Τιμοθέοιο κλέος πανυπέρατον ἔξοχα μέλπω.

Ὁ δεύτερος, σὲ ἦχο δ', μὲ ἀκροστιχίδα:

Κλυτὸν Τιμοθέοιο βίον κυδαίνω ἐν ὕμνοις.

Ὁ τρίτος, σὲ ἦχο β', ἔχει τὴν ἀκροστιχίδα:

Τιμόθεον δοξάζων Χριστὸν ὑμνήσω Μελέτιος.

ις'. (σσ. 477-479): Τροπάρια τῶν αἰῶνων τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Φωκᾶ. Στὸν τίτλο ἡ ἔνδειξη: «*ἡ δὲ λοιπὴ ἐορτὴ αὐτοῦ γέγραπται ἀλλαχοῦ*». Δυστυχῶς ἡ ἀκολουθία αὐτὴ δὲν περιέχεται στὸ σωζόμενο μέρος τοῦ κώδικα καὶ ἀσφαλῶς ἐξέπεσε.

ιζ'. (σσ. 493-538): Ἀκολουθία τοῦ κρητικοῦ νεομάρτυρα Μάρκου τοῦ νέου (14 Μαΐου 1643). Ὑπάρχουν δύο κανόνες. Ὁ πρῶτος, σὲ ἦχο δ', ἔχει τὴν ἀκροστιχίδα:

Γενναίοις ἔργοις ἐντροφῶ Μάρκου νέου.

Ὁ δεύτερος, σὲ ἦχο πλ. δ', μὲ ἀκροστιχίδα:

Μάρκου ἐπαίνους ἀρτιμάρτυρος πλέκω.

ιη'. (σσ. 567-679): Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἰωάννου τοῦ ἐν Σοτζαβία. Ὑπάρχουν δύο κανόνες. Ὁ πρῶτος, σὲ ἦχο δ', μὲ ἀκροστιχίδα:

Τὸν χαριτώνυμον ἄσματος Ἰωάννην ἀναμέλπω Μελέτιος.

Ὁ δεύτερος εἶναι παρακλητικός, σὲ ἦχο πλ. δ', μὲ ἀκροστιχίδα:

Ἰωάννου ἀγῶνας ἀθλοφόρου ἀναδήσω.

Δύο αὐτόγραφες σημειώσεις τοῦ Συρίγου μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τὸ χρονο καὶ τὸν τόπο συνθέσεως τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς. Στὴ σ. 599: «*Ἡρξάμην ταύτην τὴν ἐορτὴν συντιθένα ἐν Γιασίῳ. Ἐπληρώθη δὲ ἐν Σοτζαβία. ,αχμς' Μαΐω α'.*» Στὴ σ. 679: «*Συντετέθη ἡ παροῦσα ἐορτὴ ὑπὸ Μελετίου ἱερομονάχου τοῦ Συρίγου, τοῦ κρητός, κατὰ τὸ ,αχμς' ἔτος τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ἐν μηνὶ μαΐῳ ἐν Σοτζαβία.*»

ιθ'. (σσ. 683-741): «*Μνήμην ἐπιτελοῦμεν τῶν ὁσίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἡμῶν τῶν ἐν Πιετζαρίῳ ἀσκησάντων καὶ πάντων τῶν ἐν Ῥωσίᾳ λαμπάντων, συντεθεῖσα ὑπὸ Μελετίου Συρίγου ἱερομονάχου τοῦ Κρητός, λε-*

γάτου τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου Παρθενίου καὶ πάσης τῆς περὶ αὐτὸν ἱεραῖς συνόδου, ἀποσταλέντος πρὸς Ρόσους κατὰ τὸ *αχμγ'* ἰνδικτιῶνος δεκάτης ἐν μηνὶ ἰουνίῳ». Ἡ ἀκολουθία ἔχει τρεῖς κανόνες.

Ὁ πρῶτος, σὲ ἦχο β', ἔχει ἀκροστιχίδα:

Πατέρας μέλλω τοὺς τροφίμους Ρωσίας.

Ὁ δεύτερος, σὲ ἦχο δ', μὲ ἀκροστιχίδα:

Σπηλαιωτῶν ἄθροισμα αἰνῶ προφρόνως.

Ὁ τρίτος εἶναι παρακλητικός, χωρὶς ἀκροστιχίδα.

κ. (σσ. 759-792): Ἀκολουθία «εἰς τὸν ἄρραφον χιτῶνα τοῦ Χριστοῦ τὸν ἐν Μοσχοβίᾳ συντεθειῖσα ἐν Κιοβίᾳ κατὰ τὸ *αχμγ'* ἔτος ἐν μηνὶ ἰουλίῳ ὑπ' ἐμοῦ Μελετίου ἱερομονάχου τοῦ Συρίγου». Ὁ κανόνας, σὲ ἦχο δ', ἔχει ἀκροστιχίδα:

Χριστοῦ ἀρράφω χιτῶνι πλέκω μέλος.

Στὰ θεοτόκια: «*Μελετίου*».

κα'. Ἀκολουθία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τῆς Ἐπιβατηνῆς (Ὁκτωβρίου 12). Περιέχεται στὸν κώδικα 8 τῆς Βατοπεδινῆς Σκήτης τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (E. Lambertz - E. Λίτσας, σ. 33). Ὁ κανόνας, σὲ ἦχο πλ. δ', πρὸς τὸ Ὑγρὰν διοδεύσας, ἔχει ἀκροστιχίδα:

Αἶνον δέχθητι, ᾧ μῆτερ, Μελετίου Κρητός.

Ἡ ἀκολουθία συμπληρώνεται μὲ δύο καθίσματα, κοντάκιο καὶ Οἶκο, καὶ τρία μεγαλυνάρια. Ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Θεόδ. Ν. Ζήση, Ἡ ἁγία Παρασκευὴ ἢ Ἐπιβατηνὴ καὶ ἄγνωστος κανὼν τοῦ Μελετίου Συρίγου εἰς αὐτήν, «*Κληρονομία*» 11, 1979, σσ. 317-339 (τὸ κείμενο στὶς σ. 333-339).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Ἡ σχετικὴ μὲ τὸν Μελέτιο Συρίγο βιβλιογραφία εἶναι πλούσια. Περιορίζομαι ἐδῶ στὰ βασικότερα καὶ κυρίως σὲ ὅσα ἔχουν σχέση μὲ τὸ ὕμνογραφικὸ ἔργο του: J. Pargoire, *Meletios Syrigos, sa vie et ses oeuvres*, EO 11, 1908, σσ. 264-280, 331-340 καὶ 12, 1909, σσ. 17-27, 167-175, 281-286, 336-342. Ἰδιαιτέρα, τ. 11, 1908, σσ. 277-280, ὅπου ἀναλυτικῆ, ἀλλὰ ὄχι πάντοτε ἀκριβῆς, περιγραφή τοῦ κώδικα 746 (σήμερα 778) τοῦ ΜΠΤ. Emereau, EO 23, 1924, σ. 410. Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (παραπάνω, ἀρ. β') βρῖσκεται καὶ στὸν κώδικα 868 (18ου αἰῶνα) τῆς Μονῆς Ἰβήρων. Βλ. Λάμπρου, *Κατάλογος*, Β', σ. 232. Ἐπίσης, Θεοχ. Δετοράκη, Ὁ κρητικὸς νεομάρτυρας Μάρκος Κυριακόπουλος καὶ ἡ ἀνέκδοτη ἀκολουθία του, «*Πεπραγμένα Δ' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου*», τ. Β', Ἀθήνα 1981, σσ. 67-87 (τὸ κείμενο, σσ. 75-87). Βλ. ἀκόμη: Ζ. Ν. Τσιρπανλῆ, Μελέτιος Συρίγος (1586-1664), «*Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*» 54, 1971, σσ. 156-171. Ν. Β. Τωμαδάκη, Τὰ ἔτη τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου Μελετίου ἱερομονάχου Συρίγου τοῦ Κρητός (1685-1663), «*Μνημόσυνον Σοφίας Ἀντωνιάδου*», Βενετία 1974, σσ. 276-278, ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία.

52. ΤΑΜΙΑΣ (ἢ ΝΤΑΜΙΑΣ) ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Πρωτοψάλτης τοῦ Χάνδακα (πρῶτο ἡμισυ τοῦ 17ου αἰώνα) καὶ κωδικογράφος. Τὸ ὄνομά του βρίσκεται συχνὰ στὰ μουσικὰ χειρόγραφα. Συνέθεσε ἐπίσης ὕμνους στὴ Θεοτόκο, σὲ στίχους δεκαπεντασύλλαβους καὶ γλώσσα λόγια ἐκκλησιαστική. Στὸν κώδικα 963, φ. 257β, σώζονται τὰ ἀκόλουθα τροπάρια τοῦ «κῆρ Δημητρίου τοῦ Νταμία» σὲ ἦχο πλ. δ' :

1. Τὴν ἄχραντον παρθένον, τὴν δέσποιναν τοῦ κόσμου...
2. Δέσποινα μήτηρ τοῦ Θεοῦ ἐδλογημένη, χαῖρε...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Στάθης, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία, σ. 200, ἀρ. 54, 55 (ὅπου καὶ ἔκδοση τῶν κειμένων). Παλαιότερα ὁ Κ. Σάθας, Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν..., ἐν Ἑνετία 1878, σ. σια', σημ. 4, ἔγραψε: «Τούτου (δηλ. τοῦ Δημ. Ταμία) εὑρηται ἰδιόγραφος ἁσματικὴ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἐν τῇ Μαρκιανῇ Βιβλιοθήκῃ». Ὁ Ταμίας ὅμως εἶναι ἀπλῶς ὁ κωδικογράφος, ὃχι ὁ συνθέτης τῆς ἀκολουθίας, ὅπως ὁ ἴδιος σημειώνει στὸν κολοφῶνα τοῦ Μαρκιανέου κώδικα II, 153: «Ἐργάφη ἡ ἀκολουθία αὕτη διὰ χειρὸς (sic) ἐμοῦ δημητρίου τοῦ ταμία καὶ πρωτοψάλτου Κρήτης διὰ συζητήσεως τοῦ εὐγενεστάτου καὶ τιμωτάτου κυρίου Γεωργίου τοῦ Δραμητινοῦ καὶ οἱ φάλλοντες αὐτὴν εὐχέσθαι (sic) μοι διὰ τὸν κύριον ἀχλδ' φεβρουαρίου». Πρβλ. E. Mioni, *Codices Graeci manuscripti Bibliothecae Divi Marci Venetiarum*, I 2, σ. 65. Χατζηγακουμῆ, Χειρόγραφα, σ. 29, 84 σημ. 60.

53. ΤΖΑΓΚΑΡΟΛΟΣ ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ

Λόγιος ἱερομόναχος, κτίτορας καὶ ἡγούμενος τῆς ἱ. μονῆς Ὁδηγήτριας (Γωνιάς) Κισάμου. Ὡς ὕμνογράφος συνέθεσε:

α. Κανόνα, μὲ τὸν τίτλο: «Κανὸν ἱκετήριος εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον τὴν Ὁδηγήτριαν». Περιέχεται στὸν κώδικα τῆς μονῆς Γωνιάς.

β. Ἴσως καὶ τὴν Ἀκολουθία στὴν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου. Περιέχεται στὸν κώδικα Ξ 762,3 τῆς μονῆς Ξενοφώντος (Λάμπρος, Α', σ. 437).

γ. Μακαριστάρια στὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Ἐρημίτη τῆς ἱ. μονῆς Γδερνέτου Ἀκρωτηρίου Κυδωνίας, σὲ τρεῖς στάσεις, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἐγκωμίων τοῦ Μ. Σαββάτου. Οἱ δύο πρῶτες στάσεις ἔχουν ἀκροστιχίδα: «Βενέδικτος ἱερομόναχος Τζακαρόλας». Ἡ τρίτη ἔχει ἀκροστιχίδα ἀλφabetική.

δ. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρα Εὐσταθίου καὶ τῆς συνοδείας αὐτοῦ. Περιλαμβάνει ἔσπερινὸ καὶ ὄρθρο. Ὁ κανόνας ἔχει τὴν ἀκροστιχίδα: «Ἀμαρτωλὸς ἱερομόναχος Βενέδικτος ὁ Τζαγκαρ(ό)λος».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Ν. Β. Γωμαδάκη, Ἱερομονάχου Βενέδικτου Τζαγκαρόλου Βίος καὶ Ἔργον, «Κρητολογία» 10, 1980, σσ. 5-34, ὅπου καὶ ὅλη ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ ἐκδόσεις κειμένων. Τὰ μακαριστάρια, σσ. 16-20, ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου, σσ. 22-30.

54. ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Στὸν κώδικα 832 (18ου αἰ.) τῆς Μονῆς Βατοπεδίου, φ. 257α, ὑπάρχει «*Ἀκολουθία τοῦ νεομάρτυρος Ἀγγελῆ (Σεπτ. ιε')*, *ποίημα Γεωργίου Τραπεζουντίου τοῦ Κρητός*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Εὐστρατιάδης, *Κατάλογος Βατοπεδίου*, σ. 161.

55. ΧΑΛΚΩΜΑΤΑΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ

Ἀναφέρεται μεταξύ τῶν προσφύγων ποὺ κατέφυγαν στὴ Ζάκυνθο. Κατὰ τὸν Ντ. Κονόμο, *Οἱ Κρητικοὶ στὴ Ζάκυνθο*, σ. 79, εἶναι συνθέτης ὕμνογραφικῶν κειμένων.

56. ΧΑΜΕΤΗΣ ΜΑΡΚΟΣ

Ἱερομόναχος ἀπὸ τὴν Κυδωνία, ποὺ ἔγραψε κανόνα στὸν ὄσιο Ἰωάννη τὸν Ξένο, σὲ ἦχο δ' (πρὸς τό· *Ἀνοίξω τὸ στόμα μου*), καὶ μὲ ἀκροστιχίδα: «*Ἀμαρτωλὸς ἱερομόναχος Μᾶρκος Χαμετῆς*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Τωμαδάκης, Ἰμνογραφικὰ Ξένου, σ. 316 καὶ 320-321, ὅπου οἱ ἀπαρχῆς τῶν τροπαρίων. Τοῦ ἰδίου, Ἐπισκοπὴ Κυδωνίας, σ. 42.

ΘΕΟΧΑΡΗΣ Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ